

6
OTIVM SABBATHICVM
SIVE DE
FERIATIONE ET PROFANATIONE
SABBATHI

Vom
Heiligung und Entheiligung
des Sabbath

DIATRIBE JURIDICA

AD

*LEG. III. DE FER. NOVELLAM LIV. LEONIS: ORDINA-
TIONES PROVINC. SAX. POTISSIMUM*

DIVI VVILHELMI

AC

DN. ERNESTI

DVCVM SAXON. ETC.

CONSTITVTIONES

EMISSA

AB

ADRIANO BEIERO

JVR. VTRIVSQ. DOCT.

ANNO CHRISTI MDC LXIII.

VITEMBERGAE

RECUSA EX OFFICINA HAKIANA. 1756.

OLIVAM SABBATHICAM

LIBRARY OF THE UNIVERSITY OF CHICAGO

2 A B B A T H I

1473

Amplius in 9. am. amplius

870

DEATHS

61A

LEG. III DE LEE. WOLFELAN IN. LEONIS. SEPTIMA.
JONES PROF. INC. 24X. 107. 24. 11. 11.

Div. VALLHERMI

34

D. N. ERNST

DACTYM. SAKON. ETC.

CO. 2714 17043

EV 11224

24

ADRIANO BEIERO

1797 JULY 25

THE O. CHRISTIANITY OF THE

WITTMERGA

RECEIVED BY OFFICE OF NAVAL ARCHITECTURE

CAPUT PRIMUM
De
FERIIS IN GENERE.

SUMMARIA.

1. *Tempus vel Juridicum est, vel feriatum.*
2. *Numa tempora divisit.*
3. *Dies alii festi; alii profesti; alii intercisi.*
4. *Dies fasti & nefasti, quinam dicuntur?*
5. *Dies rejeclitius: & Execratio genialium dierum.*
6. *Feriae privatae, familiarum propriae.*
7. *Feriae hominum singulorum.*
8. *Stativae primum publicarum feriarum genus.*
9. *Feriae conceptivae, Imperativae: Nundinae.*
10. *Feriae Atheniensium.*
11. *Quia feriae in S. R. Imperio: Camera Spirensi, & provinciis Saxonis observantur?*
12. *Festa Judaeorum recepta: & imperata.*
- 13.
14. *Lex Sabbathi lata, repetita, confirmata.*
15. *Transitio.*

FActa sive negotia civilia, tum variis aliis afficiuntur circumstantiis, tum praecipue *tempore* circumscribuntur, quod ratione qualitatis vel *juridicum* est, quod videlicet Magistratus, Judicisve coram tribunali compellendi potestas datur: vel *feriatum*, quo propter ferias intervenientes nemini coram tribunali quicquam peragendi facultas conceditur. Herm.

Herm. Vultej. *Jurisprud. Rom. Lib. I. cap. VII. n. 13.* Numa enim, cum annum in duodecim menses distribuisset, eundem etiam in certa dierum genera divisit, ita ut quidam *dies* essent *festi*, qui Diis dicati erant, dividebanturque in sacrificia, epulas, ludos, ferias. Sacra enim celebritas est, *vel* cum sacrificia Diis offeruntur; *vel* cum dies divinis epulationibus celebrantur, *vel* cum ludi in honorem aguntur Deorum; *vel* cum seriæ aguntur. Quidam *profesti*, qui hominibus ad administrandam rem privatam publicamve concessi erant; sic dicti, ut Festus ait, *quod procul sint a religione Numinis divini*; divisi in fastos, comitiales, comperendinos, statos & præliares. Quidam *intercisi*, sive endotercisi, Deorum hominumque communes: quibusdam enim illorum horis fas erat, hostia nimirum intercæsa & porrecta; quibusdam non fas jus dicere, scil. cum hostia cædebat, ac rursus cum adolebatur, mane nimirum ac vespere. Alexander, Neapolitanus Jctus, in suis *Genial. dieb. Lib. IV. cap. XX.* Alias dies *fasti* vocantur, quibus Prætori licet profari tria verba: DO, DICO, ADDICO. **Gerichts-Tage.** *Nefasti*, quibus prohibitum jus dicere, vel judicium exercere, **wenn keine Gerichts-Tage gehalten werden.** Livio justitium, vel feriæ. Quamvis nonnullis *dies fasti* dicebantur, quibus divina & humana cum prosperi successus spe tractare licebat; quibus etiam feriæ sunt inclusæ, ita ut dies etiam feriatus sit fastus. *Nefasti* vero, quibus propter omen malum a rebus feliciter agendis abstinendum erat, adeo, ut iisdem ne quidem sacra tractare liceret, quia infelix rerum hisce diebus gerendarum putabatur successus futurus: vulgo, *Ægyptii* vel *rejectitii*, böse, verworffene **Tage**, quos condemnamus quasi atque indignos judicamus, quibus

quibus aliquid notatu dignum peragatur, mallemusque, eos oblivione plane sopiri, ac si possibile sit, e numero dierum tolli. Ita Populus Romanus *XV. Kal. Sextil.* five *d. 18. Jul.* nullius publicæ vel privatæ rei gestione dignum, multosque alios atros atque ominosos dies effecit. conf. Alexandr. ab Alexandr. *Genial. dier. Lib. IV. cap. XX.* Fortasse non male huc referimus execrationes dierum genialium *Hiobi cap. III. 1. seqq. & cap. X. 18. 19. & Hieremiæ cap. XX. 14. 28.* Feriarum autem aliæ sunt *privatæ*, eæque vel *familiarum propriæ*, quas quæque familia ex usu domesticæ celebrationis observat. v. g. *Domus I. sai, 1. Sam. XX. 29.* Sic Johannes Bugenhagius, a patria dictus Pomeranus, in sua domo singulis annis Festum translationis Bibliorum, ut appellare maluit, quæ sub directione D. Lutheri 1534. peracta, celebravit. Sic Herodiani natalem Herodiani Magni celebrem habuerunt. vel *singulorum*, v. g. funerum, natalium, &c. Cicero, Consulus: Adrianus Imperator, adoptionis suæ natalem feriatus. Fridericus III. Elector Sax. in natali suo tot aureos confessionario dedit, quot annos natus fuit: & Severus Imperator decimo Imperii anno singulis militibus decem aureos strenæ loco dedit. Aliæ *publicæ*, quarum *quatuor genera*: 1.) *Stativa*, sunt universi populi communes, certis & statutis diebus ac mensibus, & in fastis, statis observationibus annotatæ, (forsitan nobis *unbewegliche Feste*, quæ non transponuntur, sicuti septimanæ quædam nobis intra Nativitatis Christi & quadragesimalis tempus modo intercalari, modo omitti solent; sed suis diebus perpetuo redeunt: v. g. *Festum Nativitatis* ad d. 25. Decembr. *Epiphaniæ* d. 6. Januar. *Purificationis Mariæ* d. 2. Febr. & ita conseq.) in quibus præcipue observantur *Agonalia, Carmentalia, Luberçalia.*

2) *Conceptiva*, quæ quotannis a Magistratibus vel Sacerdotibus concipiuntur in dies vel certos vel incertos, ut sunt *Latinae*, *Paganalia*, *Cementinae*, *Compitalia*, 3) *Imperativæ*, quas Consules vel Prætores pro arbitrio potestatis indicunt. 2) *Nundinae* sunt Paganorum, i. e. rusticorum, quibus conveniunt, negotiis propriis vel mercibus provisuri. Ut pauca de aliarum gentium Feriis afferamus, plena siquidem manu id docet Dn. Joh. Ludovicus Ruelius novissime in *Libello de Religione Gentium circa Festa*. Athenienses Nonis five d. 7. Jul. *ἡμέρα* & XIV. Kal. Novembr. five d. 19. Octobr. Menieque Junio *magna*: Mense autem Novembri *parva* celebrabant *mysteria*. Imo cujusque Mensis *octavam Neptuno Festam* celebrant. Alexander ad Alexandr. *Genial. dier. Lib. III. cap. XLIX*. Quin aliud quoddam genus Sacri, *Pannionia*, quinto quoque anno feriabantur, de quo idem Alexander *Lib. V. cap. VII*. Quæ Festa in Sacro Romano Imperio celebrari soleant aut debeant, nusquam commodius, quam ex ipsis Imperii Recessibus apparere potest. In declaratione Cæsarea super religione, *Augustæ de Anno 1548. Tit. XXVI. §. II.* præcipitur, ut Festa, ab Ecclesia recepta, potiora, si non omnia, retineantur, quæ postmodum §. 12. *seqq. p. 441.* recensentur. Quæ autem in augustissimo Imperii Tribunali Spirensi observentur, inveniri potest in *Ordin. Camer. de Anno 1571. sub Tit. de Vacantiis XXVI. p. m. 134.* nec non *Ordin. Camer. de Anno 1555. Augustæ part. II. sub. Tit. de Vacantiis & Feriis XXXIII. p. m. 581. add. part. III. Tit. I. §. 1. circa Fer.* de provinciis Saxonis consule *Ordinat. Ecclesiast. in Corp. Jur. Sax. p. 26.* in specie vero de *Festo Annunciationis Mariæ*, ejusque translocatione atque observatione videri potest *Ordin. Provinc. Elect. Augusti de Anno 1530. Artic. general. Tit.*

Tit. IX. vers. Nach dem auch. Corp. Jur. Sax. p. 81. Quas non Judæi coluerunt Ferias præter eas, quas ipse DEUS illis observandas injunxit solennitates? *Festum Mardochai* diebus decimo quarto & quinto mensis duodecimi, qui *Adar* Syriace, vocatur, institutum *Fragm. Ester. vers. ult.* Postmodum & *dies decimus tertius* in memoriam insignis ab Nicanore reportatæ victoriæ fieri esse jussus, 2. *Maccab. XV. 36.* ubi simul allegatæ Festivitatæ Mardochoicæ fit mentio. Nec minus, quo fieri ignis a Nehemia repertus, *sanctus* evasit *dies*, 2. *Maccab. I. 18. in f.* Porro *Festum novi altaris annum* instituerunt ad d. 25. Nov. sive mensis Casleu, 1. *Maccab. IV. 59.* quod *consecratio templi* vocatur, 2. *Maccab. I. 9. & X. 5.* indigitaturque eodem nomine *Kirch; Weihe* apud *Job. X. 22.* quod eo de templum ad Ethnicis profanatum, eodemque rursus ab eorundem abominationibus expurgatum fuerit. 2. *Maccab. X. vers. 8.* Nec dubium est, quin successu temporis in superstitionem longe profusiores facti, multo plures receperint festivitates atque ceremonias; quod nec obscure subinuitur *Marc. VII. 4.* & alia multa sunt, quæ tradita sunt illis servare. Quæ nempe perversa est hominum natura, ut adeo, quæ alioquin impossibilia sibi sunt observatu; plura nihilominus alia suscipiat. *Tria* autem *festiva* præcipua DEUS Judæis ferianda injunxerat *Exod. XXIII. 14. Paschatos* nimirum, *ibid. vers. 15. Levit. XXIII. 45. Deut. XVI. 1. Pentecostes* *Exod. XXIII. 16. Levit. XXIII. 15. & Deut. XVI. 9.* ad *Solennitatem tabernaculorum* *Lev. XXIII. 34. Deut. XVI. 13.* Præcipua dico, nam mense septimo, prima die fuit *Sabbatum memoriale* clangentibus tubis, *Levit. XXIII. 24.* ac decimo mensis hujus *expiationem dies* celeberrimus, *ibid. vers. 27.* Inter omnia autem eminet præceptum illud de septimo quoque die colendo, quod

quod habetur *Exod. XX, 8. Memento, ut diem Sabbatbi sanctifices*; quod reperitur *ibid. cap. XXIII. 12. Septimo die cessabis*; ac confirmatur *ibid. cap. XXXIV. 21. nec non cap. XXXV. 2. Septimus dies erit vobis sanctus, sabbatum & requies Domini, Levit. XXIII. 3. Sex diebus facietis opus: dies septimus, quia Sabbatbi requies est, vocabitur sanctus. Omne opus non facietis in eo: Sabbatum Domini est in cunctis habitationibus vestris. it. Deut. V. 12. Observa diem Sabbatbi, ut sanctifices eum, sicut praecepit tibi Dominus DEUS tuus. & vers. 14. Septimus dies Sabbatbi est, id est, requies Domini: non facies in eo quicquam operis. add. Jerem. XVII. 21. seq. Renovatum autem Jure Canonico, cap. I. extr. de Fer. & sim. Casareo. Lib. III. VII. & fin. Cod. eod. add. Reuterbestall. de Anno 1570. Tit. XLV. p. m. 792. constitutionibus Principum Imperii provincialibus, quas inter praecipuis eminet Divi WILHELMI hujus nominis IV. Ducis Sax. Jul. Cliv. & Mont &c. Domini nostri Beatissimi. **Ordnung wegen Abschaffung der bißher hin und wieder eingerissenen ärgerlichen, und nur zu Vermehrung Gottes Zorns gereichenden Entheiligung des Sabbaths, zu männigliches Wißensschafft in öffentlichen Druck gegeben 1653. d. 16. Jul. quæ & Domin. I. post Trin. quotannis de suggestu publice prælegi solita est.** Nos, missis inpraesentiarum reliquis generibus, quæ Alii alibi jam tum satis perstrinxerunt sub *Tit. de Feriis*, solum de SABBATHO COLENDO præceptum ad manus sumemus, ac, ne sine methodo erremus, lectoremque Benevolum confundamus, quatuor legum virtutes, *ad normam Leg. VII. ff. de LL. imperium scil. sive præceptionem, prohibitionem, permissio-* nem atque pœnam deducemus. Facit Deus, ut feliciter!*

CAPUT II.

De

IPSO PRÆCEPTO, EJUSQUE RATIONE.

SUMMARIA.

1. *Præcepti de Sabbatho antiquitas & autoritas.*
2. *Quid festos dies instituere potest?*
3. *Galendariomachia Pontificia.*
4. *Quid apud Romanos obtinuit.*
5. *Explicatur Leg. IV. Cod. de Fer.*
6. *Contenta legis: & qui de Sabbatho scripserunt.*
7. *Quinam per Sabbathum hoc loco intelligatur dies.*
8. *Gonnabend: Satertagh: Sambstag.*
9. *Numerus septenarius an perfectus, quia sanctus; an contra.*
10. *Explicatur Leg. XXII. §. 5. ff. qui test. fac. poss.*
11. *Unde testium in Testamento numerus.*
12. *Quare septem Pandectarum partes?*
13. *An dies, quem hodie colimus, septimus ille sit, quem legislator instituit?*
14. *Dies Ecclesiæ feriæ vocantur.*
15. *Quare Sabbathum in diem Solis Christiani transtulerunt.*
16. *Sabbathum an præter Judæos aliis quoque gentibus cognitum & usitatum.*
17. *Varia Sabbathorum species.*
18. *Guter Montag unde dictus.*
19. *Particula Affer, Achter, explicantur.*
20. *Peculiaris Sabbathi natura.*
21. *Sabbathinæ Relationis: Revisiones:*
22. *Quæstiones: Consultationes:*
23. *Annus: annus Sabbathicus:*
24. *Sanctum: Sanctificatio.*
25. *Summa præcepti.*
26. *Modus sanctificandi positivus, negativus.*
27. *Mens cujusvis Legislatoris: & officium Magistratus circa hanc legem.*
28. *Quando tempore feriandum?*
29. *Dies quotuplex.*
30. *Varia dierum apud gentes initia.*
31. *Quid Jure Can. & moribus.*
32. *Heiliger Abend: Vesper, Feier, Abend.*
33. *Ratio legis institutæ primæ.*

B

34. *Festa*

34. *Festa in memoriam rei bene
geste instituta.*

35. *Quedam Angliae Festa.*

36. *Festa Germania memorabilia.*

37. *Altera Legislatoris : causa
impulsa.*

Praecepti hujus nostri **ANTIQUITAS** ex ejusdem
ORIGINE colligitur: Jam tum enim sub hujus uni-
versi exordio cepit, *Genes. II. 13.* ubi benedixit **DEUS** diei
septimo & sanctificavit illum. Per *sanctificationem* autem
non hoc intenditur, quasi ipse solus ac sua tantum gra-
tia eum habuerit sacrum; sed quod distinxerit eum a re-
liquis, numero illorum eximendo, ac peculiarem effi-
ciendo. Unde simul ingens ejus **AUTORITAS** elucet:
non enim a mortali profano homine, vanæ dominatio-
nis ostentandæ gratia; sed ab omnipotenti **DEO**, summa
ratione, summaque autoritate conditus est. Cum
enim omnes alioquin dies fuissent æquales, ad quod
etiam illufores isti apud *Ecclesiasticum* sive *Syraciden cap.*
XXXIII. 7. provocant, ejusmodi separatione unum præ
alio eligere, in eum quid agendum omittendumve de-
putare non licebat, nisi qui summa reliquos omnes an-
tecellit potestate. Fuit namque hoc undiquaque signum
Majestatis. Unde cum *Papa* Romanus temporis, *ca-*
lendarumque interpolationem atque *mutionem*, ausu teme-
rario, pro jurisdictione sua amplianda, circiter Annum
Christi 1583. arrogaret, etiam extra territorii Ecclesiastici
des Kirchen-Staats terminos, ubi locorum minor ipsi
status controversia movetur, merito Imperii nostri Sta-
tus, ac præ aliis Protestantes eidem restiterunt, quo-
rum plerique postea eidem, sub nomine tamen Impera-
torio, huic attentato se submiserunt. Apud *Romanos*
jus hoc penes *Collegium Pontificum* ab initio resedit, ad
quos etiam Senatus vice haut simplici causam rejecit
conf. Rosin. Antiquit. Lib. IV. cap. III. p. m. 536. lit. D.
qui

qui per Regem sacrificulum, sive Regem sacrorum id forte peregerunt. Translato autem per Populum in Cæsarem Imperio, una cum jure profano & ista sacrorum potestas in eum transiit, ab eoque solo exercita, nec usquam alii Magistratui concessa fuit: quod *Leg. IV. Cod. de Fer.* clare liquet. Cui nec quicquam repugnat, quod *cap. præced. n. 9.* de Consule atque Prætore diximus, eos arbitrio potestatis imperativas edixisse ferias. Cum longe alia ratio sit imperialium atque imperativarum feriarum. Imperiales enim, repentinæ ac solennes, uti vocantur in *Leg. IV. Cod. de Dilat.* ob res forte bene gestas, a solo Imperatore indicuntur extra ordinem *Leg. XXVI. §. 7. ff. ex quib. caus. maj.* quæ alioquin fuissent dies non feriatæ ac communes, nec ab alio, quam penes quem τὸ κύριον in civitate residet, eorum numero atque ordini eximi possunt. Statas tamen & alias, retro jam servatas concedere permissum *Leg. VII. in f. pr. ff. de Off. Pro Cons. Leg. IV. ff. de Fer.* quod hoc modo nihil novi inducant aut mutant; sed concedant saltem ulterius in subsequens tempus, quod hætenus obtinuit, ac prænuncient modo propter vacationem, scilicet a forensibus negotiis: quemadmodum alias a Rege sacrorum singulis mensibus proclamabantur sacrorum rite peragendorum gratia. Teste Varrone *Lib. V. de Lingu. Latin.* Hujus præcepti contenta constant *Subjuncto*: Sabbathum, septimus dies: de Sabbatho vide Ricquium *de Jubilæo 1. & 2.* & Henricum Ernestium, Professore in Equestri Sorana Daniæ in *Tract. de Sabbatho*, quem posteriorem Dietherus in ulterioribus ad Besoldi *Thesaurum præf. additionibus* laudat, cæteroquin mihi non visum: & *Prædicato; Sanctificabis, cessabis, &c.* Intendit autem Legislator diem, qui ab hoc universo condito septimus eluxit usquam, quem cessatio-

ne ab operibus suis memorabilem fecit, ac inde Judæis *Sabbath* audit, à *quiete*. Ita ut computatio inchoetur non à die, quo manna in deserto decidit, potuit enim illa non die prima decidisse, adeoque Sabbathum non in septimum creationis diem incidisse, prout disputatur apud Paulum Episcopum Burgensem in *Scrutin. Scripturar. part. I. dist. IIX. cap. XIV.* Sed die creationis primo, prout docet Johan. Seldenus *de Jur. Nat. & Gent. Lib. III. cap. XI. p. 343.* Non equidem illum ipsum in individuo, utpote qui nunquam rediit; sed qui computatione huic respondet, ut numero septenario toties repetito, quoties Creatori Solem illucescere placuerit, nec inter numerandum excessu, sive ut ore Imperatorum in *Leg. VII. Cod. de Fer.* loquamur: qui repetito in sese calculo revolvitur; in quemcunque diem septimus inciderit numerus, Ille ipse sit, quem intendit. Nobis Germanis mediis audit *Sonnabend*; quasi vespera ante diem Solis: Belgis *Satertagh*, quasi Saturni dies. Hinc Tacitus *Lib. V. Histor. cap. IV.* scribit: *Alii honorem eum Saturno haberi, seu principia religionis tradentibus Idæis, quos cum Saturno pulsos, & conditores gentis accepimus; seu quod e septem sideribus, queis mortales reguntur, altissimo orbe & præcipua potentia stella Saturni feratur: ac pleraque celestium vim suam ac cursum septimos per numeros conficiant.* Superioribus autem Germanis *Gambt Tag*: Si conjecturis locus, quasi dies congregationis: quod vel numerus dierum, hactenus dispersus, in eo nunc compleatur ac redintegretur; aut, quod hoc ipso die feriæ tationis cultusque divini gratia conveniendum sit. Particula enim *Gambt* universalitatem, communionem aut congregationem significat, vid. *Mod. Post. part. III. quæst. CXIIX. n. 4.* Notamus autem in hoc præcepto atque die numeri septena-

piena.

prenarii perfectionem, indeque fluentem sanctitatem; ut
 ut Alii invertentes, perfectionem quandam ipsi afflictam
 autument, quod occulta quadam ratione sanctus habi-
 tus fuerit. Quod certe hic numerus sit sacratissimus &
 mysteriorum plenissimus, tradit Petrus Burgus in *Libr.*
de Numerorum mysteriis p. 282. & Jodoc. Clichtoveus in
Libr. de Mystica Numer. significat. cap. VI (quamvis su-
 perstitiosum sit, operationem atque vim aliquam, de
 qua tamen apud Macrobi. *Lib. I. de Summ. Scip. A. Gell.*
Noct. Att. Lib. III. cap. X. in numero septenario ponere,
 vid. Hillig. *Donell. Enucleat. VI. comm. 7. F. Beat. Unge-*
paur. Exercit. Justin. VIII. quæst. II.) quod tamen, non
 minus atque nostra ætas, sagax antiquitas, tam cæco im-
 petu, nulla ratione sanctum hunc numerum habuerit,
 perfectum autem, quia sanctus sit, ut credam, induci non
 possum. Multa siquidem superstitiosa imputamus anti-
 quitati; & sicubi ratio nos in jure destituit, ad antiquita-
 tis argutias ac modo non ineptias, tanquam ad occultas
 Physicorum qualitates, [confugiunt Doctores. Dum e-
 nim evincere conantur in *Leg. XXII. §. 5. ff. qui test. fac.*
poss. sub annuli vocabulo ad testamenti obsignationem
 præcise instrumentum aliquod rotundum exigere, ad juris
 nostri, nescio, quas subtilitates ac religiosas se conver-
 tunt solemnitates. Quasi vero, qui testamentum, vel
 quamlibet etiam epistolam obsignatam videt, oculis plus-
 quam linceis perspiciat, oblongo an rotundo instrumen-
 to sigillatum fuerit, nec ne! Similiter lepidi sunt, qui
 septenarium in testamenti factione numerum ex eodem
 fonte deducunt, cum tamen testamenta olim non nisi
 in Comitibus, totoque adeo Populo præsentem condi potue-
 rint; ubi vero multis ejusmodi conventui interesse, mor-
 bi ætatisve ratione non esset integrum, ne jure testamenti

condendi destituerentur, domi in conspectu quorundam integrum populum repræsentantium id fuit indultum. Quis vero perfectius totum referret populum numerus, quam septenarius Sanctus? Eadem cæca Sanctitatis huius numeri hæresi captum fuisse Justinianum nostrum, autumant, quando Pandectas sive Digesta in *septem partes* distribuit, nulla alia ratione, quam quod sanctum habuerit, indeque perfectum, perfectoque suo operi accommodissimum. Verum nemo, mea quidem opinione, rectius, quam ipsemet Imperator se declarat, dum §. 2. *proæm. Institut.* ad Scholam Musicorum, unde simile suum mutuatus, nos ablegat. Juris universi harmoniam sive consonantiam cogitans, observavit in Musicis ultra septem voces non inveniri diversas, sed semper octavam primæ respondere, ita, ut numero huic addi nec unica vox possit; hoc optime intentioni suæ quadrare vidit, opus enim ita perfectum, quale meditabatur, ut omni in se recepto jure, commodissimeque disposito, nihil ipsi addi ulterius queat, sed quicquid occurrit, suo loco inferi potest jamtum assignato, ac digito quasi demonstrato, *arg. §. final. I. de publ. Jud.* quorsum etiam tendunt omnes ab ipso in Institutionibus ad Digesta & Codicem factæ remissiones. An vero hic ipse dies, quem nos sacrum colimus, sit ille septimus præcise, non saltem unus e septem (alius novus aut octavus esse non potest, nec datur: computatio enim septenarium numerum non supergreditur,) merito dubites, quoties exaudias, in Ecclesia eum primam vocari feriam; qui tamen ultimus alioquin erat. Nimirum *Ecclesia omnes dies ferias vocat*, inchoato numero a *die Solis*, & ad *diem* usque *Saturni* continuato, qui septima feria audit, nec tamen colitur; verum insequens dies, quem *Dominicum* appell-

pellant. *Rom. I, 4. Apoc. I, 10. Leg. II. pr. Leg. VII, post med. Leg. fin. §. 1. Cod. de fer. in resurrectionis Dominicæ memoriam, germanice Sonntag: Christus enim Malach. IV, 2. Sol justitiæ vocatur, quod cum latinorum die Solis Leg. III. & VII. post med. Cod. d. 1. coincidit: ex ipsorum Apostolorum institutione, ad quam Paulus etiam provocat 1. Cor. XVI, 12. Majores nostri Solem adorarunt, ac, prout Cluverius *Lib. I. Antiquit. German.* arbitratur, unicum verum subintellexere DEum, prout particula **Sonn** idem ac individuum, peculiare, præcipuum notat. Incidimus itaque in *quæstionem*: Quare nos Christiani in Novo Testamento non *septimum*, prout in Veteri Fœdere præceptum atque observatum, celebremus? *Ratio præcipua* desumpta est a libertate Christiana Novi Testamenti, in quo id quidem morale, ac propterea immutabile, ut unus e septem diebus sit sacer; ad nullum tamen præcise alligandæ sint conscientiæ; quo ipso & Legislatori & conscientiarum libertati satisfieri potest. *Altera* vero ab autoritate Domini atque Salvatoris, qui *Dominus est Sabbati*, *Matth. XII, 8. qui audiendus nobis est, Luc. IX, 35.* atque imitandus. Ast ille bina vice congregationi discipulorum *feria prima* illuxit, atque verosimile est, eadem ratione per quadraginta illos intra resurrectionem atque ascensionem dies, quibus conversatus fuit cum discipulis, processisse. *Tertia*, quod eo ipso die ab omni sua passione quievit, ac magni ponderis opus, redemptionis nempe humani generis absolvit, ut merito novo Sabbatho dignum sit. *Quarta*, quod resurrectione Christi nova quasi creatio contigerit: quemadmodum ergo primam isthanc absolutam, ita & hanc Sabbathum sequi oportuit; in tantum, ut aliqui utrumque feriandum censuerint. *Quinta* a simili, ut quemadmodum redemptio e Babylonica servitute*

vitute Ægyptiacam præstantia quadam vicit & obscuravit, ita dignius videbatur, diem redemptionis, quam creationis peracte feriandum. Quæ omnia prolixius persequitur Ludovicus Baili, Episcopus Angliæ in Bangodt, in sua *Praxi Pietatis cap. XXI.* nec non Georg. Christoph. Walther, Jctus in *Postill. Domin. XVII. post Trinit. §. 247. p. 705.* Utrum cultus septimus diei seu Sabbathi hebdomadici, etiam Judaicos, apud alias pariter gentes atque Ebræos fuerit in usu? Negat Joh. Seldenus de *Jur. Natur. & gent. juxta Discipl. Ebræorum, Lib. III. cap. XV.* quanquam enim Justinus *Lib. XXXVI. Histor.* Tacitus *Lib. V. Hist.* Dio *Lib. XXXVII. Histor.* Ovid. *de Arte amand. Lib. I.* & plures alii Scriptores Ethnici Sabbathi faciant mentionem; non tamen hoc fit, tanquam gentibus aliis ex instituto seu more publico communis fuerit, sed veluti ritus, Ebræis maxime proprii. Unde & toti genti Sabbathariorum cognomen accessit, quasi soli isti Sabbathi servent. Martial. *Lib. IV. Epigram.* ibique Matth. Raderus:

*Quod siccae redolet polus lacunæ,
Quod Fejunia Sabbathariorum, &c.*

Cæterum Sabbathum aliud verum atque proprium est, aliud non proprium, idque vel antecedens sive præparatorium, Vor-Sabbath, Rüsttag, aliud suppletorium, secundarium sive subsequens Nach-oder Affter-Sabbath: de quo, ne actum agere, aut Iliade post Homerum scribere videar, benevolum Lectorem ad Excell. Dn. Joh. Frischmuth, P. P. hic loci in sua *de sabbatbo deuteroproto*, remitto *Disputationem, mens. Jul. 1662.* habitam. Sicut dicimus, Affter-Anwalt, Affter-Lehn, Affter-Mehl, Affter-Reden, Affter-Bürden, *Secundæ*, quæ sequuntur, omnia de omni specie subordinata, deteriori, meliorem imita-

imitante. Unde quibusdam *Dies Lunæ* vocatur *Affter* *Sonntag*. Quorsum collimare credo proverbium: *Montag ist Sonntags Bruder*, &c. Ignavis scilicet mercenariis, quibus frequens est, *einen guten Montag machen*: quod more Ebræorum dictum esse mihi videtur, quibus omne Festum *bonus* audit *dies*, teste Casaubano. Particulæ enim *Affter* apud Belgas respondere videtur vocula *Achter*: unde *Achter Lehemann*, subinfeudatis: Saxonibus inferioribus *ächter* idem, quod *rursus* sive *vicissim*, *adbuc semel*, *post*, significat: quæ omnia superiorem interpretationem adjuvant. Unde autem derive- tur, invenire non potui, quapropter primitiva puto, præcipue quia particula & præpositio saltim est, quibus in- suetum aliunde descendere: nisi *af* idem quod *ab*, *de*: *ter* vero inflexio vocis terminativa, aut additamentum, ut notet *proximum* a vero Sabbatho ab eo genitum ac dependentem. Notetur autem *peculiaris Sabbathi natura*; quod una cum reliquis diebus quidem, ad efficien- dam integritatem septimanæ computetur, non vero ra- tione laborum & operationum; ita ut si, quem in sin- gulas septimanas conduxit, sex diebus id præstiterit, ni- hilominus totam laborasse dicatur septimanam; quous- que nimirum a DEO ad operandum determinata fuit: Ita enim commodo nostro prospexit Legislatores, qui dis- pendium huius unius diei multifariam compensare no- vit. Unde Elector Ernestus cum fratre Alberto ordina- vit, ut, si *unus* feriatus dies in septimanam inciderit, o- perariis nocere minime debeat in salario hebdomadali; si *duo*, unicus detrahatur: si *tres*, tum medium sala- rium accipiant. vid. *nov. edit. Carp. Jur. Sax. p. 4. vers.*
Ob ein heiliger Tag. A Sabbatho deducitur abstracti-
vum *Sabbatbinus*, idem notans atque quod ad eum spe-
C ctat,

Etat, ab eo descendat, eodem peragi soleat. Ita invenimus *Sabbathinas Relationes*, in *Recessu Deputationis Spiritus* 1600. §. 21. nec non *Sabbathinas protocollorum Revisiones* *ibid.* §. 85. Causæ uimirum quædam in Camera audiunt præfixæ, nempe quibus agendis certus terminus præfixus est. *Ordin. Camer. part. III. Tit. II. vers. durch Urtheil.* In his præfixis ordine audiuntur Procuratores. Sed quia hic ordo sæpius interrumpitur, ita ut penes unum Procuratorem sæpe per aliquot hebdomadas hæreat, & inter Procuratores sæpius ne biennii spacio in orbem redeat, quamobrem constitutum est, ut citius hic ordo evolvatur, ut diebus Sabbathi, quibus alias fiscales causæ expediuntur, tempore quidem æstivo *hora VII. ad IIX.* hyberno *hora IIX. ad IX.* in præfixis procedatur. *Gemeine Bescheid.* 28. Maj. Anno XXCII. *Recess. Imper.* Anno 594. §. *Neben diesen ist auch:* ex communicatione Magnific. Dn. Joh. Strauchii, J. Cti, Consilarii ac Proto-Syndici Brunsvicensis. *Quæstiones Sabbathinas veteres* Dd. dicebant, quæ essent difficiles & graves, adeoque non a tempore, sed materia: Besoldus quidem super hac Quæstione in suo *Thesouro pract.* allegat Viglium Zwichen *de Testam. p. 478.* sed in editione, quæ mihi ad manus fuit, non extitit. It. Espich. in *specim. Exem. testam. part. I. Art. III. 2b. 5.* & Rebhan. Tales scripsit Rosfredus Benevent. Bullæus in *Respons. Jur. I.* tredecim quæstiones *Sabbathinas* proponit & decedit. *Sabbathina Consultatio*, *Vigl. ad Leg. final. Cod. de Edict. D. Madr. coll. n. 66.* eadem est, quæ singularis, periculosa, difficilis. De Fluvio Sabbathico vid. Dn. Wurffbain. *de Numer. septen. p. 97.* Judæi enim lapideum quoddam flumen nobis obtrudunt, quod certa intervalla servet, sex diebus operariis intonans, Sabbatho vero cessans & quiescens, quo tamen die ignis circa flumen

men exoriatur, ita ut judæi intra illud comprehensi exire ad alias gentes nequeant. Aliud insuper ab hoc & loco, conditione & substantia distans, quod sex diebus siccum exhibeat oculis locum, postea quasi nulla facta mutatione, simile septimo die exoriatur rapideque fluat: de quibus conf. Constant. L. Empereur, Profess. Batav. *versione Itinerarii Benjaminis p. 206. seqq.* Annus quoque *septimus* quisque sacer fuit, indeque nomen anni Sabbathici natus. Quamquam Tacitus *Lib. V. Hist. cap. IV.* ob ignaviae studium factum esse credat, dum ait: *Septimo die otium placuisse ferunt, quia is finem laborum rulerit. Dein, blandiente inertia, septimum quoque annum ignaviae datum.* Ac tantum de *subjecto*. Sequitur *prædicatum*, sanctificatio. *Sanctum* dicitur a sanctione sive sanciendo, quando quid est statutum sive præcipiendo sive prohibendo, sub comminatione poenæ in casum contrafactionis. Atqui legislator cum septimo hoc die operibus suis colophonem imponeret, ab iisque cessaret, adeoque requiesceret quasi ac feriaretur, in singularem rei memoriam sancivit ab omnibus sancte observandum, similique feriatiōe ab operibus colendum, in eoque ipsum imitandum. Per *sanctificationem* enim non hoc *intendit*, ut facto demum hominis tale quid fiat, quod hactenus non fuerit, aut quod res virium humanarum sit; sed ut in eo constitutionem divinam sequamur. Ipse siquidem DEUS jamtum sanctum eum reddidit per constitutionem, nos eum ita sanctum conservamus per imitationem, quæ vera est sanctificatio respectu nostri. Ex hisce extremis talis connecti potest propositio: *Memento septimi diei, quem supremus rerum Arbitrarius peculiari quædam nota a reliquis distinxit, cessando nimirum ab operibus, ut hoc ejus tribuas bonori, similiter ab operibus manualibus abstinendo. Id enim est, facere, servare,*

tanquam sancitum atque præceptum, quod superior quis & verbis & facto observandum, constituit. Ita ut modus huius sanctificationis consistat, tum negative in abstinencia quadam vid. cap. III. num. 1. & final. non solum eorum, quæ absolute, in se, etiam extra Sabbathi respectum sunt prohibita, ut in cap. I. extra de Fer. dicitur: ab omni opere illicito: Sed operibus manualibus alioquin indifferentibus, quæ, ut ita loquar, de pane lucrando sunt, cum tædio quodam ac defatigatione conjuncta, ut, quibus absolvendis reliqui hebdomatis dies sufficiunt. Luc. XIII, 14. Non tamen ut totum diem otiose stertamus; instar Judæorum, quorum causa Juvenalis diem illum ignavum vocat Satyr. XIV.

*Sed pater in causa, cui septima quæque fuit lux
Ignava.*

in tantum, ut ne pedibus quidem iter eo die pro lubitu facere liceret, de quo cap. IV. in fin. Consistit enim & positive in cultu divino obeundo, attenta & grata beneficiorum DEi meditatione & celebratione; in universum autem, in conformitate actuum ad præscriptum summi Legislatoris. vid. Georg. Christoph. Waltheri, J.Cti, *Postill. ad Domin. XVII. post Trin. §. 245. p. 700. seqq.* Nam uniuscujusque legem condentis ea mens est & intentio, ut subditis suis per hoc declarat voluntatem suam, quomodo ii tam erga ipsum, quam invicem se gerere debeant. Hujus interpretes atque administratores, mundanas intelligo potestates, tanquam custodes utriusque decalogi tabulæ, atque excutores voluntatis ejus in eo erunt, ut quilibet subjectorum vel minimum ex illis quam strictissime observet. Tempus autem, quanto feriatio isthæc durare ac continuari debet, diurnum esse, indigitatur verbis illis; *Septimum diem. Diem* vocamus spatium temporis, vel a solis super Horizontem versantis lumine; vel
a lu.

a lucis & tenebrarum vicissitudine determinatum. Disjunctive loquor, quia diem faciunt vel *naturalem*, qui est tempus, quo Sol ab Oriente ad Occidentem revolutus supra terram lucet, & aliis dies verus, lux, ipse dies naturalis dicitur, quod revera ac naturaliter luceat: inepte autem aliquibus artificialis audit: vel *civilem*, qui est tempus, viginti quatuor horarum æqualium, & lucem & tenebras complectens, atque a nonnullis etiam naturalis dies vocatur, quod hoc modo totus absolvatur, totaque ejus natura ex die & nocte constet: Et quia in civilibus in primis negotiis observatur, civilis dictus est. Ut, cum aliquot dierum inducias quis cum aliquo paciscitur, simul etiam noctem sive tenebras comprehendit; a Latinis plenus dies dicitur, uti hæc habet Dn. Tob. Wagner. *Instit. Histor. Lib. I. cap. VII. p. 59.* De INITIO ejus solliciti sumus atque duratione. Certum enim est, aliter atque aliter diem computari. Persæ & Babylonii a Solis ortu: Umbri & Hetrusci a meridie: Ægyptii & Athenienses a Sole occiduo diem incipiebant. Alexand ab Alex. *Genial. dier. Lib. IV. cap. XX.* Romanis a media nocte dies incipit atque in alteram usque mediam continuatur: Unde primum diei tempus media nox dicebatur: alterum mediæ noctis inclinatio, & ita consequenter. Ecclesia Judaica videtur a vespera sua inchoasse sabbatha; adeoque inde arbitror esse illud *Jes. XXX, 29. Canticum erit vobis, sicut nox sanctificatæ solennitatis*: ubi Versio Vulgata pro *nox*, nescio quare, *vox* legit. Confirmatur hoc isto *Marc. XV, 42.* & cum jam sero esset factum, quia erat Parasceve, quod est ante Sabbathum: παρασκευὴ autem apparatus, vasorum, instrumentorum collectionem, mundationem, collocationem significat; ante Sabbathum autem quasi initium, aut apparitionem primi de hoc toto membri indigitat. Jure Canonico quædam

differentia esse videtur inter *diem dominicum & reliqua Festa*. Cum enim *cap. I. extr. de Fer.* illæ de vespera in vesperam continuari juberetur, statim *cap. seq. II. in med.* hæc pro qualitate sua, regionumque diversitate, & citius incipere, & tardius finiri jubentur. Quod observantiam atque mores attinet hodiernos, in *civilibus* quidem sty- lum atque computationem Romanam in usu esse, apparet in genere ex *dato* sive *subscriptione* literarum & instrumen- torum, item ex inspectione materiæ restitutionum: in *sa- cris* vero, solemnitatibusque ecclesiasticis partim attendi- tur Jus Can. partim negligitur. Cum non solum ea, quæ alia festa, sed quæ ipsum Solis diem antecedit vespera, sacra ha- beri consueverit, diciturque **der heilige Abend**, quasi jam eo tempore inceperit Festum aut dies Solis: ut putem **Son-abend** ad imitationem dici, quasi vespera diem Solis ante- cedens, **der Abend vorm Sonntag**: ac non tantum in Eccle- sia conventus aliquis instituitur, hymni latini alicubi & ger- manici, præsentī instituto accommodi; de pœnitentia forte, propter confessuros, cantantur, ipsa confessio ac caput aliquod biblicum prælegitur, **wird eine Vesper ge- halten**, sed operarii etiam laboribus suis maturius ulti- mam imponunt manum, instanti festo se quasi præpara- turi, ac in pagis signum campana datur, **läuten Feier-Ab- bend**. Denique *Ratio*, quantum in hac rerum munda- narum caligine penetrare licet, atque impulsiva *causa sab- batbi instituti præcipua* fuit Beneplacitum Creatoris: *A Domini scientia separati sunt dies*, factō sole & præceptum custodiente, per DEi sapientiam dividuntur. *Sirac. XXXIII. 8.* Qui, ut quem ipse celebrabit, in recordationem ac memoriam rei, ad obsequium & imitationem ejus, pro summa, qua pollet, sapientia atque potestate præcipere voluit, potuit. Si enim terreno, quod placuit Principi, vigorem legis habet, uti habet *§. 6. Instit. de J. N. & G.* cur non

non & quod Regi Regum & Domino Dominantium; de quo rectissime illud Maximiliani I. Imperatoris, *meris se Regibus ac Dominis imperare*, dicentis, ut refert Manlius Tom. Loc. Comm. III. p. 585. prædicari potest, ut, qui Thronis ac Principatibus dominatur gloriosissime ac potentissime. Atqui Magistratus terrestres in rei feliciter gestæ memoriam statos dies dicere, innumera e sacris & profanis historiarum monumentis deprompta testantur exempla. Ita quippe in memoriam liberationis e servitute Ægyptiaca tanquam fornace ferrea, *Deut. IV. 20. Jerem. XI. 4. Israelis Festum Paschatos indictum, Exod. XXIII. 3. & 14.* integrum Festorum Judaicorum hoc modo inductorum catalagum videbis supra *cap. I. n. 12. 13.* Nec minus in *Anglia quintus Augusti dies*, quo per integrum regnum gratiæ aguntur DEo cum gaudio, qui Regem a gravi prodicione Comitum Gaurensium liberavit ac sustentavit, sacer factus est: una cum *quinto Novembris die*, quo omnes Angli DEum pro sua ineffabili misericordia laudant, ei gratias agentes, quod Regem omnesque Proceres ac Regni Status ab horrenda prodicione, ubi Parlamentum vi pulveris pyrii incendi & ad cælum mitti debuit. Supra alleg. Baili *prax. Pietat. cap. XXII. p. 309. seq.* Sic in recordationem pacis aureæ post bellum tricenale funestissimum, multis sumptibus ac laboribus, plurisanguine, plurimis suspiriis, divina gratia restauratæ, jussu Divi WILHELMI, quotannis *decimum nonum Augusti* diem solenniter feriamur, vide *Ausschreibung de Anno 1650. d. 7. Aug.* wie es mit dem wegen des von Gott dem Allerhöchsten im Heil. Röm. Reich bescherten allgemeinen Friedens auf den 19. Aug. angestellten hochfeierlichen Dank-Fest in dero Fürstenthumen und Landen gehalten werden soll. adde Rescriptum Divi Job. Ernesti, Junio-

Junioris, Ducis Sax. *de Anno 1917. d. 20. Octobr.* ad Confistorium Vinariense, de Jubilæo reformationis per Lutherum peractæ. It. Constitutionem D. WILHELMI, tanquam Ducis Regentis, pro se, ac Dnn. Fratribus, Alberto, Ernesto & Bernhardo; de Jubilæo Augustanæ Confessionis, ad *dies 25. 26. & 27. Junii 1630.* habendo emissam. Denique ejusdem Edictum de Jubilæo pacis religiosæ ad *d. 25. Sept.* habendo, promulgatum *d. 17. Sept. 1655.* Altera ratio est favor generis humani; ut scilicet membra, sextiduis laboribus fessa, quiescendo vires novas capiant: nam juxta Ovid. *Heroid. Epist. IV. vers. 89.*

Quod caret alterna requie, durabile non est.

Quanquam ipsorum hominum, Creatori suo obloquentium, ipsoque facto, laborum suorum avaritiam solis profectis diebus expleri non posse, contestantium, malitia, ratio hæc minus stringens efficiatur.

CAPUT III.

De

OPERIBUS PROHIBITIS, AC VARIIS HUIUS PRÆCEPTI TRANSGRES-

SIONIBUS.

SUMMARIA.

1. Lex inter contraria versatur.	6. Citatio, subhastatio, Advocatio vetita, & probatio.
2. Universalis hujus legis prohibitio objectiva & subjectiva.	7. Quid Sacramenta & Sacramentales.
3. Gentium religio circa festa.	8. Executio & causæ criminales non agenda.
4. Vitia, Officia, Opificia; Honestum, Utile, Jucundum prohibita.	9. Judæi maleficos in ligno pernoctare non sinunt.
5. Civilia judicia in genere prohibita.	10. Nec criminalia die Sabbathi tractant.
	11. Legis ampliatio & limitatio.
	12. Sala.

12. *Salaria die Dominico non numeranda.*
13. *An pacisci die Solis licet?*
14. *Debitorum illo die non admonendi.*
15. *Lucrum scopus Mercatorum.*
16. *Nundinae die Sabbati habentur, & nude?*
17. *Cui fini Missae Papales instituta?*
18. *Mundus ex sacris lucri capiat occasionem.*
19. *Regis ad exemplum totus componitur orbis.*
20. *Pontificis Deus, caelum, Angeli venales.*
21. *Divi Wilhelmi, Ducis Sax. abrogatio Nundinarum Dominicalium.*
22. *Hujus rei pristina & moderna exempla.*
23. *Cessante causa, cessat effectus.*
24. *Occurritur abiectioni ab auctoritate antiquitatis.*
25. *Viliorum rerum nundinationes prohibita.*
26. *Labores, in specie metallici, prohibiti.*
27. *Omnia reliqua opificia vetita.*
28. *Quid de Pistoribus?*
29. *Opera rustica ne fiant.*
30. *Venationes & servitia subditis non imperanda.*
31. *Voluptatibus Sabbatum polluitur.*
32. *Der Gute Montag abrogatus.*
33. *Deambulationes ante templa interdicta.*
34. *Ludi, Choreae prohibita.*
35. *Spectacula non habenda.*
36. *Divi Wilhelmi, Ducis Sax. rescriptum.*
37. *Sagittariorum exercitia limitata.*
38. *Omne opus illicitum prohibitum.*
39. *Genuum flexio & jejunia Pontificis vetita.*
40. *Judaorum vana Sabbati feriatio.*
41. *Quare a gentilibus Sabbatina jejunia, Judaeis minime jejunantibus objecta?*

Diximus capite praecedenti de prima legis virtute, quae est *imperare*; sequitur altera, quae est *VETARE*, *prohibere*, *interdicere*, quae per priorem quasi includitur, taciteque infertur. *Lex* siquidem *inter contraria versatur*, uno itaque praepio, re ipsa alterum censeretur prohibitum; unde & ipsum praepium hoc nostrum ad cessationem,

D

nem,

nem, quietem & abstinentioniam tendit. vid. *cap. II. n. 23.* & *cap. V. n. 13.* quod in effectu idem est atque operationum prohibitio. Ad quæ autem opera hæc prohibitio se extendat, si quæras, invenies universalissimam esse, tam objective: ita enim *Exod. XX. 8.* dicitur: *Non facies omne opus in eo:* nimirum non contentus erat Legislator speciali quorundam prohibitionem; cessabis arare & metere, *Exod. XXXIV. 21.* sed in genere; *Non facies in eo quicquam operis, Deut. V. 14.* *Omne opus non facietis in eo, Levit. XXIII. 3.* ita ut ignem in eo accendere, in omnibus habitationibus suis vetitum fuerit Judæis, *Exod. XXXV. 3.* quam subjecti ratione: Tu, & filius, filia, servus, ancilla, bos, jumentum, peregrinus & advena: *Exod. XXIII. 2.* & *Deut. V. 14.* & quidem sub se verissima comminatione, *Qui fecerit opus in eo, occiderur. Exod. XXXV. 2.* Sacerdotes gentiles quoque affirmabant, pollui ferias, quoties iis indictis conceptisque opus aliquod fieret. Macrobius, *Lib. I. Saturnal. cap. XVI.* Non etiam licebat Sacrorum Regem & Flamines videre, Feriis opus fieri, atque ideo per Præconem denunciabant, ne quid tale ageretur. Cæterum quæ opera Sabbatho videantur contraria vel consentanea, tractat Dn. Georg. Christoph. Walther, *Ictus, in Postill. Domin. XVII. post Trinit. §. 246. p. 701. & mult. seqq.* Prohibenda autem fuerunt opera, ad quæ magis proclives erant homines, quæve minorem peccati speciem præ se ferebant, quibus scilicet vel Honestatis, vel Utilitatis, vel Jucunditatis velamen obtegi solebat. Hinc & officia & Opificia & Viria vetita sunt, dum alii voluptatibus indulserunt, lucrum alii caprarunt, functiones reliqui susceperunt: Per officia enim munera, honoresque intelligimus, ut si Judicia exercere velint, aut quicquid ad publicæ rei curam spectat. Civilia judicia juxta

juxta singulos ferme actus & articulos prohibita reperi-
 mus. In genere judicialis strepitus diebus feritatis con-
 quiscere jubetur, *cap. I. & fin. princ. extr. de Fer.* Ut ille
 dies a cognitionibus alienus sit, litigantesque a contro-
 versis respirent, & foederis intervallum habeant, præci-
 pitur in *Leg. VII. XI. & fin. Cod. eod. Tit.* & concordat lau-
 data *Constitut. Elect. §.* Die Bürgermeister, &c. p. 19.
 pr. verb. Auch sollen die Bürgermeister, Amt-Leute,
 Schöffer und andere Gerichte-Herrn nicht Rath oder Ge-
 mein halten, noch sonst die Leute vorbescheiden und hören,
 zu der Zeit, da Predigten pflegen gehalten zu werden. In
 specie citatio sive in jus vocatio ibidem, verb. *Taceat ap-
 paritio, præconis horrida vox filescat, vetita est:* & quam-
 vis Gothofredus *ibi lit. H.* subhastationes intelligat, usus ta-
 men nobiscum servat, ut recedente populo a sacris
 dierum sacrorum pomeridianis, subhastationes per præ-
 conem fiant, exemplis adhuc recentissimis id testan-
 tibus. Advocatio item delitescere jubetur. Sacra-
 menta præstari prohibentur *cap. I. extr. b. r.* intel-
 ligo autem juramenta, tanquam anomalam sive sub-
 sidiariam probationum speciem, quæ passim hoc nomine
 venit. vid. *Authent. Sacramenta puberum: C. Si advers. ven-
 dit.* inde Sacramentales in jure Feudali dicuntur, qui, quam-
 vis rei, de qua ambigebatur, testes non fuissent, tamen ex
 ejus, cujus res agebatur, animi sententia, in eadem, quæ
 ille, verba jurabant, ipsius scilicet probitate & innocentia
 confisi. Nam tum demum adhibebantur, cum testes nulli
 extabant. vid. *Lib. I. Feud. cap. IV. §. 3. & Lib. I. Feud. cap. X.
 & XXVI.* De Sententiæ dictione dicetur *cap. seq.* Die
Dominico nulla fiat exactio. vid. *Guid. Pap. Decis. 215.* Ex-
 ecutio autem vetita est *dict. Leg. VII. in fin. & Leg. fin. Cod.
 r. r.* *ibi:* ut a cunctis executionibus excusetur. De debi-

tore fugiente, & an die Dominico possit capi? vid. So-
 cin. *Reg. LXXIX.* an & propria autoritate sine apparitore
 possit capi? collige ex *Leg. LIV. de Decurion. Leg. X. §. 16.*
ff. de his, quæ in fraud. credit. Criminalia item Judicia
 Pontifex prohibuit, quando *cap. I. extr. b. n. r.* ait: *Ne-*
que aliquis ad mortem vel ad pœnam judicetur. add. *cap. II.*
extr. de Cleric. pugnans. Judæi ex traditionibus Pa-
 trum Inorum Sabbathum profanari opinabantur, si mor-
 ti traditus maleficus eodem die pendulus moderet in li-
 gno, quasi *Deut. XXI. 23.* ita fuerit cautum: quapropter
 in historia Passionis Dominicæ *Job. XIX. 3.* post tantam
 malitiam Salvatoris, ad crucem vocati, nova quædam eos
 invadebat superstitio Sabbathi colendi. Verum nullibi
 minus, quam dicto loco eorum fundata est hæresis. Rab-
 bi Moses Ben-Maimon *Lib. ult. Fad. Sect. I.* quæ inscribi-
 tur *Sanedrin, cap. XI.* ita infit: *Judices rerum capitalium*
non judicant in parasceve Sabbathi, aut parasceve die festi,
quia non debet id fieri, & reus occidi postridie non potest.
 Similiter Lightfoot in *Horis Ebraic. & Talmud. ex Mæd.*
Raron. Non judicant die festo vid. nuper. *disp. de Paschate*
Staurofimo Dn. D. Sebast. Niemannii *quæst. II §. 10.*
 Ampliatur, ut ne consensu quidem partium: Limitatur
 vero, nisi necessitas urgeat vel pietas suadeat. in *dict. cap. f.*
extr. de Fer. de quo in *cap. seq.* Quoad extrajudicia-
 lia, qui rei pecuniariæ atque solvendorum salariorum cu-
 ram gerunt, commodius hujus suæ functionis exequen-
 dæ tempus quandoque, præterquam Solis diem, invenire
 non volunt, unde in *dict. Constit. Elect. §. desgleichen auch.*
p. 59. ibi: des Ablohnens nicht bis auf den Sonntag spah-
ren; una cum similibus prohibiti sunt. Omnis generis con-
 tractus, sub vocabulo *placitum* interdicti sunt *dict. cap. R.*
extr. de Fer. *placitum* enim videtur, pacti synonymum
 esse

esse, quod tanquam summum genus omnes contractuum species sub se complectitur. Atqui in *Leg. fin. Cod. d. r.* litigantes pacta hoc die conferre non permittuntur tantum, sed jubentur: nisi pacta distractui magis, quam contractui intervientia, transactiones nimirum, ibi significantur. Uterius nulla quenquam urgeat admonitio, nulla fidejussionis flagitetur exactio, h. e. nemo urgeatur hodie, ut fidejussores præstet; aut, si mavis de judicialibus accipere; Nemo ex fidejussoria causa eo die conveniatur. Officium equidem & Mercatores gerunt, Dn. Johan. Marquard. *Tract. de Jure commerc. Leg. I. cap. VII. n. 51. p. 50.* verum quia professio illorum ad lucrum tendit, ideo ad classem secundam eos translocamus, horum scilicet, qui utilitatis prætextu sacra negligunt, dum vel negotiantur, vel plane ad opera manualia delabuntur. Dicendum prius de Nundinis frequentioribus & solenioribus, quod nempe mercatus ipsis diebus feriatis celebrantur, tabernæ extruuntur, merces, aliaque necessaria præparatoria & pertinentia circumgeruntur, asportantur, omnis cogitatio in negotiationem dirigitur, adeoque a cultu divino abstrahitur. Qua autem ratione licita hæc evaserint, ex germanica Nundinarum, maxime præcipuarum, appellatione **Messen**, v. g. Francofurtensium, Lipsiensium, Numburgensium &c. aliquatenus cognosci posse puto. Nam Missa solennior, & sacra in Papatu celebriora, causæ fuerunt frequentiorum ad locum destinatum susceptarum peregrinationum. Cum itaque unusquisque Sancto sive Divo, cui sacra fiebant, simul aliquid offerre debuit: eum enim in finem præstigiæ isthæc introductæ, nec ulli licuit vacuo coram altari comparare, ut mundi nimirum thesauros corraderent, artes veræ fuerunt excogitandæ, abutendo hunc in finem

illo *Exod. XXIII. 15. Deut. XVI. 17. Syrac. XXXV. 6.* Remotius autem habitantes res secum afferre quilibet commode non poterant; vel quod venales non habebant, vel, ne itinere deteriores fierent; morbidis etenim pecudibus Judæi apud *Malach. I. 13.* itineris velamen prætendebant, *es ist müde.* Factum, ut, dum ipso in loco donaria seligebant, alii omnium occasionum captatores sagacissimi hoc animadvertentes, varii generis merces pretiosas, quæ cuique ad manus erant, eo transmitterent, ex sacris lucri occasionem arripientes, juxta illud *Sap. XV. 12.* Sed & æstimaverunt, lusum esse vitam nostram, & conversationem vitæ compositam ad lucrum, & oportere undecunque, etiam ex malo, acquirere. add. *1. Tim. VI. 5.* existimantium, *quæstum esse pietatum.* Clarum exemplum in Judaica reperimus Ecclesia, ubi, cum ne quidem pecuniam quisque commodam secum ferre poterat, trapezitarum atque venalitiariorum turba templi aditum obsederat. Ac tandem, dum hi vendenda præbebant, illi emenda seligebant, ab utrisque sacra neglecta fuerunt, ut ipsi Sacerdotes templis relictis ad forum se contulerint, necessaria comparaturi, ac hoc modo multi post Festum venerunt: Eorum itaque ad exemplum tota se composuit civitas; quod enim agitur a Prælatis, facile trahitur a subditis in exemplum. *cap. magnæ in m. extr. de vot. & voti redempt.* juxta dicterium vulgare: *Wenn der Abbt die Würffel aufwürfft, so spielen die Brüder mit: sequuntur Laici: thuns doch die Herren Geistlichen auch.*

Regis ad exemplum totus componitur orbis.

Quo tutior etiam, frequentiorve accessus & confluxus esset, securitates, immunitates, indulgentiæ, cœlum & Angeli venientibus sunt promissi, a *Bonifacio IX. & Clemente VI.* Pontif. Rom. & inde mercatibus sua accreverunt

runt privilegia. Quoniam autem Nundinae sacrorum prae-textu ortae sunt, non potuerunt non ipsis Sacris celebra-
 ri diebus, prout etiam hactenus nobiscum acerrime pro-
 pugnatum fuit. Verum Pientissimus ac Beatissimus Prin-
 cept Noster WILHELMUS, nunquam satis laudandus,
 heroico plane exemplo, Nehustam cum Hiskia (vid. 2. Reg.
 XIII. 4.) destruxit, istum Nundinarum abusum, aut pro-
 fanationem potius Sabbathi tollendo, inque *dies Profestos*
 transferendo. Rescriptum desuper ad Senatum hujus lo-
 ci oppidanum ante hos decem annos emissum ita se habet:
 Von Gottes Gnaden, WILHELM, Herzog zu Sach-
 sen, Gülich, Cleve, und Berg. Lieben Getreue, Nach-
 dem wir entschlossen, daß hinführo in unsern Fürsten-
 thumb und Lande die Jahrmärkte nicht mehr uff die
 Sonntage gehalten werden sollen, gestalt dieser und an-
 derer Dinge halben unser fürhabendes offenes Aus-
 schreiben (digitum intendit ad *Constitutionem*, brevi post
 editam, supra cap. I. n. 14. allegatam,) mit mehrern aus-
 weisen wird. Als ist hiermit unser Begehren, Ihr
 wollet solches bey izigen Jahrmärkte zu Jehna vor En-
 digung dessen öffentlich ausrufen lassen, und euch hin-
 führo darnach achten. An deme geschicht unsere zuver-
 lässige Meinung. Datum Weimar, den 9. Maji 1653.
 WILHELM. Secutus in eo exemplum non solum *Nebe-
 miae cap. XIII. 17. & 21.* ac totius populi Judaici, *ibid. cap.
 X. 31.* sed & reliquorum Imperii nostri Electorum, atque
 Principum. De Electoratu Saxoniae testatur dicta *Constit.
 Provinc. Augusti*, §. Diweil auch, p. 95. & Joh Georgii II.
 erneuerte und vermehrte Polichen Hochzeit Kleider, &c.
 Ordnung, Tit. II. §. 5. p. 114. Huc referenda lex vetus Fran-
 cica, e *cap. CXXXIX* legum Francicarum, ut Mercatus
 die Dominico in nullo loco habeantur, allegante Gotho-
 fredo

fredo *ad Leg. fin. Cod. de Fer. lit. G in f.* Et hoc ita stricte observatur *Noribergæ*, ut non tantum diebus Festis, quos a vespera, ut vocantur, h. e. hora II. pomer. diei antecedentis inchoant, sed ne *Profestis* quidem, sub *bovis precationum* aut *concionum publicarum*, ullam tabernam emtioni ac venditioni destinatam, apertam patiantur. Sed & jamtum in Concilio Arelatenfi IV. sancitum, ne *die Dominico* Nundinæ fierent. Nec hodie sine ratione. Pristina siquidem Nundinarum occasione atque causa subinde procul magis a suis initiis recedente, Mercatus hodie sui potius, quam Sacrorum gratia celebrantur, primariumque scopum habent lucrum, non cultum divinum: cessante ergo causa, ob quam antiquis mercatoribus ipsis feriatis diebus negociari indultum fuit, cessabit non immerito & ipse effectus. Tum, quod si vel maxime adhuc vigeret, prava tamen fuit consuetudo, ortum suum ex idololatrica Pontificiorum superstitione trahens, nec ulla lege scripta ab ullo Imperatorum aut Principum confirmata; ac posito, iterum tamen eadem autoritate excesse iusta. Quibus omnibus patrocinari nulla ratione poterit inveterata quædam consuetudo & autoritas Majorum, *die Ulten sind auch keine Narren gewesen*, & tamen ea indulserunt: *Resp.* Mos omnis non per vim aut impetum aliquem Rempublicam occupat; sed latenter irrepit, ac necquicquam sentientibus nobis paulatim se insinuat, ut non nascentem, sed natum videamus. Et posito, sui cuilibet sunt nævi, errare Patres, & nos erramus; nec omnia sub initium suam accipiunt perfectionem; unumque altero citius corrigitur vitium; Mores etiam & consuetudo non sunt contra bonos mores nec irrationabiles, alioquin vitia potius & injuriæ, quam jus. Ne nunc dicamus plura de

de vulgari venditione rerum comestibilium & ad quotidianum usum necessariarum, sed viliorum, vini adusti, cerevisiæ, vini, pomorum, lactucæ, &c. brevibus ea abolita est alleg. *Constit. §. Die Bürgermeister. verb. als unter der Predigt gebranten und andern Wein, Bier, Genäße und dergleichen zu verkauffen.* Sed alii, ne otiosos forte peccatum obruat, eo die aliquid laboris operisve suscipiunt, & hoc vel urbanum, vel rusticum; nobile, vel ignobile: alii autem sponte sua, alii coacte, quibus invitis a Superioribus imponitur. De quibus omnibus utraque pagina implenda foret, si materiæ prolixitatem sequeremur. Annon auri sacri fames eo ipso die ad ima terræ viscera perfodienda perscrutandave in profundissimos abyssus adigit atque recessus? testatur id prohibens *Constit. Polit. Sax. p. 95. §. Sonderlich aber.* Ea quæ ad rem vestiariam & externam corporis munditiam spectant, quo magis, quam Festorum tempore incalescunt? ut, quo sanctius instet Festum, eo magis occupentur, & a Sacris impediuntur, qui circa eam sunt occupati. Si quæ ruri fenestra vel fornax, vel quid aliud reficiendum, ad Diem Solis, ne Prosestis diebus labores domestici neglegantur, differtur, ut scilicet itinere atque labore, pomeridianis horis absoluto, pomeridie tabernas eo liberius frequentare, ibique mercedem, eum in finem reportatam, consumere liceat. Sed hæc & omnia reliqua opificum officia prohibita sunt *Leg. III. Cod. de Fer.* Quid de Pistoribus, quos diebus Dominicis carnes in furnis suis affare videmus, dicendum? quoniam istud ut plurimum a meridie contingit, adeoque sacra matutina ex eo non impediuntur, quin & plurimis ancillis prætextus sacra vespertina negligendi præscinditur, & occasio, nec ipsi pistorum per hoc a cultu divino impediuntur, eo quod

continuum hoc opus non requirat praesentiam, tantillo praesertim, quo sacra pomeridiana durant spatio, usum cum abusu non esse exterminandum arbitror. Tum maxime, quod ea, quae necessaria nobis sunt, eodem die peragere haud prohibemur, uti *cap. prox. seq.* apparebit; atqui ad victum, vitae sustentationi necessarium haec spectant: tum vero, quod jubemur de pinguedine diebus sacris comedere, *Nebem. II. X. 10.* lautiusque vivere, quod vulgus carni assatae imputat. Circa pollinis velo conficiendi curam, panis excoctionem, & pistrini obsequium, multa sollicitè constituta legimus in *Leg. XII. de Excus. mun. Lib. X.* in tantum, ut in pistoriis causis, & his, quae ad annonam publicam, qua carere nullo die possumus, pertinent, etiam Feriarum nulla habeatur ratio. *Leg. V. §. 1. Cod. de Fer.* Operas rusticas exerceri, in aprico est, & docemur, hoc curruum templa transvehentium strepitu, in quod invehitur dicta *Ordin. Elect. p. 95. §.* Es soll auch ibi: **Daß mit Rossen und der Hand Werkeltags Arbeit verrichtet werde.** Sed haec omnia voluntaria sunt, quae quilibet suo sibi imponit arbitrio. Reperiuntur Domini ac Magistratus, aequè impii ac iniqui: ipsis Ferialis diebus a subditis servitia, ministeria, operas, venationes, (juxta dicterium: **Sechs Tage frohnen, den Sonntag Bottschaft lauffen,**) exigunt: de quibus dict. loc. *p. 95. §.* Es sollen ibi: **Daß sie die Untertanen nicht wollen mit Frohnen, Diensten und andern beladen, &c. junct. Rescript. Elect. Christiani II. de Anno 1603. §. Damit nun. verbb. So sollen auch in den Feyertagen die Jagten nicht angestellet werden, &c. p. 174.** Pessimus denique ordo eorum est, qui dum a laboribus abstinere, in voluptates diffuunt: nam Horat. *Lib. I. Serm. II. vers. 24.*

Dura vitant stulti vitia, in contraria currunt.

Quæ voluptates non tota septimana factis induciis, ad diem hunc, tanquam ex condicto, differuntur, nemine sua fatalia negligente; nulla hic opus citatione, nullis compulsorialibus arctioribus aut clausulis minitatoriis, vadimonium nemo deserit, aut terminum circumducit: occupantur popinæ, perstrepunt & vinariæ cellæ & cerevisiariæ canentium fidibus & epulantium boatibus, de quibus *Esa. V. 12.* & dict. *Ordin. Provinc. Elect. Augusti. de Anno 1580. Artic. general. Tit. XVII. in nova edit. Corp. Jur. Sax. p. 95.* quasereyen vocat. Videas quosdam sacris durantibus matutinis, residuos ob ignaviam septimanæ præteritæ labores summa assiduitate absolvere, quos intermissorum sacrorum dispendium a meridie resarcituros crederes; sed eos capto prandio, vestibisque mundioribus indutis, ac proximam popinam ituros, ibique antemeridianum tempus non potatum, non isto solo meridie, sed & integro Lunæ die, in magistrorum ac hospitem sive Dominorum haut leve præjudicium, in einen guten (faulen) Montag converso, subsidarie compensaturos, scias: qui tamen auspiciis *Georgii*, Ducis Sax. dicti Barbari, 1529. abrogatus. Dresser *Isac. Histor. part. V. p. 215.* Invenias alios, vix lectione Evangelii audita egressos, sub dio ad valvas templorum stando deambulandove incalescere; de quibus videsis dict. *Ordin. Provinc. p. 94. ibi: Unter der Predigt für der Kirchen oder auf dem Kirchhoff zu stehen und daselbst oder anderswo zu spazieren.* Ars ad metas pyamidales ligneos mittit circulos sive globulos, quos notat dicta *Ordin. Provinc. §. Die Bürgermeister p. 95. verbb. Kugel und andere Spiel-Plätze.* Nec pauciores domi chartis & tempus & pecuniam familiaræ athue creditoribus subfuratam eodem die perdunt, de

quibus vide Dn. Joh. Weinreich. *Disp. de Alea*, Erfurti 1622. *habita*, notab. 10. *ad verb. Furi divino vers. contra tertium*. Rursus nonnullos in choreis sub illa detractis thoracibus sudare conspicias; de quibus etiam disponit dict. *Ord.* ibi: **Tänze zu halten.** & *101. Tit. seq. XLIX.* & ejusdem Electoris rescriptum de Anno 1555. *101. Tit.* **Unordentliche Tänze**, p. m. 58. add. *cap. Religiosa II. de Consecrat. dist. 3.* Ludis alii, spectaculisque exhibendis, alii spectandis student. Verum hoc non solum antiquo Jure prohibitum *Constitutione Impp. Valent. Theod. & Arcad. in Leg. VII. in med. Cod. de Fer. ibi: In quibus etiam prædictis sanctissimis diebus neque spectaculorum copiam referamus.* Et Impp. Leonis & Anthemii *in Leg. fin. §. 1. in med. Cod. eod. ibi: Nihil eodem die sibi vindicet scena theatralis*, &c. Verum etiam sup. alleg. *Constitutione Divi WILHELM* de Anno 1653. d. 16. Julii. **Würden sich Comædianten oder andere Spieler und Fechter angeben, die mögen zwar damit, wofern keine Leichtfertigkeit und Uergerniß der Jugend u. Weibsbilder dabey fürläufft, zugelassen werden, jedoch durchaus nicht auf einen Sonn- oder Feyer tag, wie etwa bißhero geschehen, sondern nur auf andere Tage in der Wochen.** Alius abusus atque profanatio invasit Sagitarios atque rem sclopetariam, nec non reliqua simul ibi solita exercitia peragentes, qui, dum sacra fiunt, domi interea sclopetum a ferrugine purgant, prout innuitur & corrigitur supra laudata *Constit. Elect. S.* **Nachdem auch p. 94.** Quæ tamen omnia in nullius vituperium dicta sunt! Non enim e cerebro nata atque conficta: evolvat, cui volupe est, inter reliquas, Electoris Joh. Georg. II. **verneuerte und vermehrte Policeny, &c. Ordnung.** *Tit. II. p. m. 112. seqq. & næ,* veritas invito feriet oculos & animum. In genere:

nere autem omne opus illicitum, quod voluptatem sapit, quod cum tædio quodam aut indignatione suscipitur, sicuti iudicia plerumque in invitos redduntur, prohibita sciamus. Hoc tamen noterur, quod Jure Canonico etiam genuum flexio publice facta vetetur. *cap. II. §. 1. extr. de Fer.* nisi aliquis ex devotione in secreto faciat. Jejunare quoque eodem Jure non debemus die Dominico. *cap. IV. vers. festum. extr. de Verb. signif.* Illud etiam Judæi agunt, qui non, nisi lautius, pluriesve comedant bibantve, celebrari Sabbathum posse somniant: Hinc Rabbi David Kimchi ad *Veterum mentem*, ait: *Præceptum affirmativum est, ut corpus die Sabbathi delicias agat, optimis cibis vescendo.* Plutarchi *Sympos. Lib. IV. cap. IV.* Judæos Sabbathi, quo nomine hebdomatica is tantum intelligit, pollucibiliter celebrasse, scribit. add. Cæsar Baronius *Annal. Eccles. Ann. Christi 34.* ubi de cœna pura: & Isaac Casaubonus ad *Suetonii Octavium cap. LXXVI. & Exercit. XVI. §. 108.* Quo faciunt regulæ Judæorum Sabbathicæ apud Dn. Buxtorff. *Synag. Judaic. cap. XV.* ubi inter alia jubentur etiam somnum die Sabbathi matutinum longius protrahere. Idem *cap. XVI. princ.* repetitur: & R. Moses Maimonides *veterum traditionum maxime gnarus alicubi* scribit: *Tenetur homo ter comedere die Sabbathi: vespere, sive post occasum Solis; mane, & tertia hora pomeridiana.* Admonendus est quilibet, ne de tribus illis vicibus quicquam remittat. Quin pauper etiam, & qui eleemosynis alitur, toties tenetur convivari. Unde mirari licet, cur a profanis Scriptoribus jejunium Sabbathi objiciatur Judæis? Scimus quidem, Sabbathis, seu diebus Saturni, Christianos aliquot veteres jejunasse. S. Augustinus *Epist. XXXVI.* Socrat. *Lib. V. Histor. Eccles. cap. XXI.* atque hos

E. 3

Judæos

Judæos interdum a Scriptoribus Romanis appellari. Sed scomma illud Sabbathicum, Christianismo antiquius, ab eo originem habere non potest. Revera itaque evenit ex moribus gentis, non satis perspectis, nominibusque jejunii & Sabbathi confundi solitis. Animadvertendum ergo, quod, quemadmodum a Judæis ipsis Festa seu dies Feritari qualescunque etiam Sabbathi dicebantur, *Levit. XXIII. 24.* Sic Gentilibus itidem jejunia, omnimodæque eorum solennitates eodem interdum nuncupantur vocabulo. Joseph. Scalig. *de Emendat. Temp. Lib. III. p. 209.* quod apparet ex isto Augusti ad Tiberium: *Ne Judæus quidem, mi Tiberi, tam libenter Sabbathis jejunium servat, quam ego hodie servavi.* Sueton. in Octav. cap. LXXVI. Nimirum Festi notissimi, celeberrimique nomine, cæteris etiam Festis seu diebus Feriatis, ab ipsis Judæis communicatio, Romani nulla etymi ratione habita, & Neomenias & jejunia eorum pariter vocitabant. Unde evenit etiam, ut ipso Sabbatho hebdomatico jejunia celebrata Scriptores tradiderint. Joh. Seldenus *Lib. III. de Jur. Nat. & Gent. cap. XV.*

CAPUT IV.

De

OPERIBUS IPSO JURE LICITIS,
ET A SUPERIORIBUS PERMISSIS.

SUMMARIA.

1. Opera charitatis & necessitatis exempta.	4. Exempla Christi & Apostolorum.
2. Sacerdotes in V. T. sacrificando, circumcidendo, docendo, Sabbathum non violarunt.	5. Septem Papicolarum Sacramenta.
3. An in N. T. concionando vio-	6. Quid circa Baptisma, Confessionem

- feffionem, & Cœnam Do-
mini?
7. Nuptiæ, an hoc die cele-
brandæ?
 8. Candidati Ministerii hoc die
ordinantur.
 9. Mortui num eo sepeliendi
die?
 10. An opera politica & Juridi-
ca tunc licita?
 11. Doctorum & Militum præ-
cedentia: & an die Sabbathi
pugnandum?
 12. Maccabæorum affirmativa
decisio.
 13. An causas forenses tractare
licet?
 14. Num partes Furi renuncia-
re possunt?
 15. Casus, quibus societatis diebus
Jus reddi potest.
 16. Sententia feriato die lata,
an tenet?
 17. Quæ nullitates attendendæ?
 18. In Consistorio Principis æqui-
tas magis, quam rigor spe-
ctatur.
 19. N. O. N. & actus volun-
taria Jurisdictionis non probi-
biti.
 20. Tholosa lectiones Juridicæ
diebus Festis habentur.
 21. Consilia Clientibus suppedi-
tare licet.
 22. Jo. Boërius & Andr. Wesem-
bec. laudati.
 23. Medicorum & obstetricum
officium.
 24. Quid Studiosis eo die agen-
dum?
 25. Pontium refectio: & quæ
publicæ necessitatis, licitæ
sunt.
 26. Privata negotia quæ licita?
 27. Cibatio, potatio permissa.
 28. Famulorum ac Ministrorum
hoc die officium.
 29. Constitutio Dn. Ernesti, Duc.
Sax. de Sabbatho.
 30. Haleces eo die capere in-
dultum.
 31. Plura de balecum natura &
captura.
 32. Peregrinatio Sabbathica.

SED, ne conscientia nimium constringerentur, tam ipse
Legislator ab initio quædam opera legis dispositioni
non inseruit, sed vel excepit, vel admisa non improbavit;
quam Vicarii ejus postmodum exemerunt, quæ vel necessi-
tatis vel charitatis respectu aliter fieri non potuerunt, Wie
be und Noth, leiden kein Geboth; uti ex descensu secun-
dum

dum omnes tres Hierarchias, triplicemque statum clarum fiet. In statu Ecclesiastico *Varro gentilis* negat, diem istum pollui, si quis opus ad eum pertinens, aut sacrorum causa fecisset. Si *Veteris Testamenti Sacerdotes* die Sabbathi quæsieris, sua pecora macantes invenisses; pro quibus tamen ipse Salvator absolutoriam pronunciat sententiam, quod non profanarint Festi sanctitatem. *Matth. XII. 5.* ut taceamus ea, quæ minus habent dubii. Circumcisionis Sacramentum, utut opera manum peragendum, quotiescunque tamen octavus dies in Sabbatum incidit, differri non debuit. Nec minus in Synagogis suis eodem die textus biblicos non sine de fatigatione declaraverunt. In *Novo Testamento* verbi divini Ministros, quorum officium in docendo Scripturam, Sacramentisque administrandis consistit, nunquam nisi ipsis Feriatis diebus deprehendes occupatiores. Prius quod attinet, certum est, quod concionari cum maceratione & corporis & animi conjunctum sit, *Eccles. XII. 12.* ex eo tamen, quod die Dominico bina conciantur vice, reprehensionem, nisi ab his, qui sacris interesse nolunt, incurrunt nullam. Hinc refert Florent. in *Part. II. summæ Tit. IX. cap. VII. circa fin.* Fabri & artifices otiantur in die Sabbathi; Lectores autem divinæ legis vel Doctor ab opere suo non desinit, nec tamen contaminat Sabbatum. Exemplum non est ut e longinquo accersamus: Ipse Salvator, Sabbathi Dominus, *Matth. XII. 8.* Synagogam introiit, biblicum textum explicaturus, librumque revolvens, in *Esaianum cap. XI. 1.* incidit. vid. *Luc. IV. 16. seqq.* & quicquid a Domino insigne est constitutum, in hujus diei dignitate fuit gestum. *Can. quod die Dominico V. dist. 57.* Johannes Evangelista & Apostolus ipse de se testatur in sua *Apocalypsi cap. I. 10.* In die Dominico sui in
Spiri-

Spiritu. Sacramenta quod attinet, Nos, qui Augusta-
nam amplectimur Confessionem, cum antiqua Ecclesia
duo tantum agnoscimus; *Baptismum & Cœnam Domini.*
Pontificii, ob numeri forte perfectionem, *septem* re-
ceperunt, Baptismum, Confirmationem, Eucharistiam,
Pœnitentiam, Matrimonium, Ordinem & Unctionem
extremam, quæ hisce versibus sunt inclusa;

Abluo, Firmo, Cibo, Piget, Uxor, Ordinatur, Ungitur:

Hæc sunt Ecclesiæ septem Sacramenta vocata.

De Baptismate & Sacrosancta Domini Cœna, utpote ubi-
vis obviis, ac indubitatis, nihil jam dicturi: Nisi quod,
ubi multitudo communicantium exigit, in media quo-
que septimana ea celebretur. Testis est Vinaria, Ducat-
us nostri Metropolis, die Jovis Synaxin expendens: &
observavimus Lipsiæ, quod Pœnitentiam attinet, in ipso
Dominico die, matutina durante concione, Ecclesiæ Mi-
nistros confitentibus vacivas aures præbuisse. Nec non
matrimonia, novorumque conjugum copulationes eo-
dem die Sacris Pomeridianis finitis celebrari solere, in
Imperiali Mulhusa vidimus; & sub tempora belli præte-
riti non una vice & hic loci observatum fuit. Prout et-
iam Elector Sax. in *Ordin. Eccles. Artic. gen. XIII. §. Damit
auch.* aliter eo die fieri prohibuit. vid. *Corp. Jur. Sax. p.
212. princ.* Judæis sæpissime Sabbatho nuptiæ celebrantur,
ut eo felicius sit concubitus, & majore Sabbathum ho-
nore afficiatur. Inde qui ea nocte concipiuntur, ut plu-
rimum in præclaram adolescentem indolem, & in sapien-
tam discipulos evadunt, imprimis si bonæ & puræ inter-
veniant cogitationes, nec tam coitus voluptas, quam Sa-
crofancti Sabbathi cultus & honor spectetur. Sabbathum
enim illis VOLUPTAS appellatur & esse debet, unde &
sapientissimis Rabbini placuit, & Sabbatho honorificum

statuerunt, ut singuli mariti, præsertim vero Sapientum discipuli & excellentes Rabbinæ hac Sabbathi nocte plusquam cæteris temporibus uxorum suarum arva conferant. Quapropter ut stimulos sibi addant, & viros se esse meminerint, aliis ante Sabbathum vesci solent. Buxtorf. *Synag. Jud. cap. XV. p. 323.* Denique Leo & Gelasius Episcopi *Can. V. & fin. dist. 75.* Candidatorum Ministerii ordinationes ipso Dominico die peragi iusserunt: Non forte, quasi frequentior tunc hominum soleat esse conventus; sed in memoriam ac dignitatem diei: quod nec Lutheranis nobis infrequens est, ac modo non perpetuo hic Jenæ practicarum, quamdiu Theologicæ Facultati exteri Status Candidatos ordinandos commendarunt. Reliqua charitatis & necessitatis officia quod concernit, similiter pro indifferenti Nostrates habent, si locus aut tempus ferat, eodem die vocati adesse, v. g. ut ægrotos visitent, mortuos sepulturæ tradant; ut non opus sit his diutius immorari. Columella quidem *de Re Rust. Lib. II.* refert, apud Romanos Feriis publicis hominem mortuum sepelire non licuisse. Ratio fortassis illis fuit, ne Sacra publica & solennia funestarentur religione privata. Ratio vero nostræ affirmativæ est, 1.) quia sepulturæ officium adeo cultui divino non adversatur, ut DEo potius gratissimum sit; & ceu pietatis & fraternæ charitatis opus prædicetur. *Genes. XXIII. 4. & L. 7. Jos. XXIV. 32. Ruth. I. 9.* ubi misericordia appellatur, uti & *2. Sam. II. 5. & 32. & 1. Reg. XI. 15. Tob. I. 20. & XII. 12. Matth. XIV. 12. & XXV. 9. seqq.* ut prolixius deducit Dn. Sigism. Finckelthaus. in *Dissert. de Jure Sepulturæ, Conclus. I. lit. A. in prima decidendi ratione.* Qui autem opus charitatis exercet, Sabbathi religionem non violat. *Luc. XIV. 1. seqq. 2.)* Quia Lex illa, Judæis posita, qua mortuorum attractu vi-

vi polluebantur, tanquam ceremonialis nos non stringit: Exemplo Christi & Apostolorum, qui nusquam leguntur vestimenta sua mundasse juxta legem illam, quando mortuos resuscitarunt. 3.) Militat denique hic utilitas publica, quæ exigit, ut sine mora cadavera humentur. Idem Dn. Finckelthaus. *dict. loc. Concl. XXVI.* Nostrates dixi; *Apud Judæos* autem diei Festo nihil magis contrarium, quam pollutio; nulla vero ex lege major, quam mortui contactus. Unde Tobias, ne propriam quidem domum introire, sed sub dio potius pernoctare maluit: ac facit *erizum illud Rabbinicum: Non facimus duo Sabbatha continua propter olera & propter mortuos.* Sed de Theologis minus alicui poterat esse dubium, ut qui mera ubique & semper acra tractant, quibus sanctificatur magis, quam profanatur Sabbathum. De Statu ergo Politico, Jurisque Consultis, ut qui & profana tractare, & lucri faciendi gratia operari videntur, major scrupulus oriri poterat. *Duas* autem *classes* faciemus, Eorum, qui arma & qui leges tractant: utpote in quæ duo tempora omnis Status divisus, quæve duo sunt Politicorum objecta. Se-posita de præcedentia inter armatos atque literatos controversia, de qua tamen benevolus Lector consulere poterit B. Dn. Ungebauerum *Exercit. I. quæst. VII. p. 16.* ab illis incipiemus, quærendo: *Nam die Sabbathi pugnandum?* Quidam ad superstitionem usque religiosi Judæi negativam cum proprii sanguinis profusione defenderunt. *1. Maccab. II. 38.* Equidem, quod offensionem attinet, ipsi Gentiles non omnes dies habuerunt præliares; quibusdam enim diebus, quos non præliares vocabant, quales erant Justi, atri, postridie Kalendas, Nonas & Idus, it. Feriarum Latinarum, Saturnaliorum, ac Proserpinæ; neque res repetere, bellum inferre, aut hostem lacerare

licebat. In excipiendo tamen bello omnes praeliaries erant. Defensio siquidem vitæ atque corporis omni jure atque tempore licita. Quapropter bene ac prudenter Matathias cum filiis atque sociis contrarium sancivit, *ibid. vers. 41.* cum viderent, ea occasione facile se suppressum iri, dum hostes hac nostra superstitione in suum commodum abuturi sint. Qui mos inde ductus ac servatus est apud Judæos, ut si necessitas occurrat, pugnent etiam Sabbathis. Joseph. *Antiquit. Jud. Lib. XII. cap. 11 X.* Hinc Beda super Marcum ait. *Quod non est licitum in lege, necessitas facit licitum: Nam & Sabbathum custodiri præceptum est;* Maccabæi tamen sine culpa sua Sabbatho pugnant, *cap. IV. extr. de Reg. Juris.* Eadem ratione Consultationes pro Reipublicæ salute, ex necessitate habitas damnare nimis durum foret, si forte hostis imminens consiliis oppugnandus aut placandus esset. Circa Jurisdictionalia quærimus: *Utrum causæ forenses eodem die tractari possint?* Et, si partes non consentiant comparere non tenentur, nec valet citatio, sed Feriarum exceptione se tueri possunt, juxta interpretes *Juris Civilis in Leg. II. ff. si quis in Jus voc. non ierit. & Leg. fin. Cod. de Fer.* quanquam juxta Canonistas *in cap. II. extr. d. r.* secus sit de Jure Can. *per. cap. cum dilecti. VI. extr. de Dol. & contum.* Gail. *Lib. I. Observ. LIII. m. 2.* ut scilicet procedatur die non feriato sequenti. *cap. cum dilecti. extr. de Dol. & contumac.* Dn. Quirin. Schacher, Jctus Lipsi in *Disp. de Citatione*, *ib. 47.* vid. tamen Dn. Brandmüll. in suis *Differ. p. 57.* Sed, *an partes recipere diem, consentire in citationem, & exceptioni renunciare possint?* Ita videtur quidem ex *Leg. Si feriatis. VI. ff. de Fer. ibi:* ex voluntate partium. *it. Leg. I. ff. eod.* ubi disponitur, quod nemo invitatus in Jus vocari debeat. Ergo a contrario sensu volenti non fiet injuria, Jurique pro se intro-

introducito quilibet renunciare poterit. Verum bene distinguit Gailius *dict. Observat. LIII. n. 16.* & ex eo Dn. Conrad. Falckner. *disp. Inaug. de Sentent. tb. 63. seq.* inter Férias in honorem DEI constitutas, repentinas item, ad victoriam Principis inductas; quibus quod principaliter cultum divinum, publicumque magis, quam partium concernant favorem, renunciare nequit, ne partium quidem consensu: quod etiam in *dict. cap. fin. extr. b. n. r.* fundatum; & rusticas, de quibus objectiones loquuntur. Sunt tamen nonnulli casus, quibus etiam diebus feriatis jus reddi potest ac solet, quos latius deducit Joh. Zanger. *Tract. de Except. part. II. cap. VII. n. 7. p. m. 149. seq.* & alleg. Dn. Falckner. *tb. 65.* videlicet, si pietas urgeat; quando est causa debilium vel miserabilium personarum: quia in operibus misericordiae distinctio dierum non est habenda: it. si necessitas urgeat, ut judicialis strepitus non conquiescat, veluti si quid faciendum sit in judicio intra certum tempus, quod de momento in momentum currat. *dict. cap. V. extr. de Fer. autb. Hodie ibique Dd. Cod. de Apellat. cap. quoad consultationem. XV. extr. de Jud. aut causa celeritatem desideret. Leg. XXII. §. 3. ff. de Judic. Leg. I. ff. de damno infecto.* aut tempore evanescere possit: *dict. Leg. XXII. §. 4. & cap. licet. III. & dict. cap. V. extr. dict. Tit.* Fecit tamen & latronum improbitas, ut ad meritum rapi supplicium quovis die Festo possint, ne eo quidem excepto, qui de Diabolo ac morte gloriosissime triumphanti Christo sacer est, & omnibus merito solennis esse debeat. Sic enim Honorius & Theodosius in *Leg. penult. Cod. de Fer.* rescripserunt. Quo in loco obiter sciendum est, per ISAUROS intelligi gentem illam Isauricam, Ciliciæ & Pamphiliæ proximam, quæ latrocinio adeo infamis fuit, ut Probus Imperator facilius esse dixerit,

dixerit, ex Isauria latrones arceri, quam tolli. Nemini ergo mirum videri debet, quod Leo Imp. lege Julia de vi publica eos teneri sanxit, qui vel Isauros vel BUCCELLARIOS (alii Buccellatos legunt,) domi alerent *Leg. fin. Cod. ad Leg. Jul. de vi publ.* ubi qui Buccellarii dicantur, Alciatus explicat *Lib. IV. Dispunct. cap. XX.* quem Stephanus Forcatulus laudat in *Necyomantia Dial. XCVI. n. 12.* D. | Georg. Tennagel. apud Casp. Klok. *vor. Cam. XCIIIX. n. 5. in f.* distinguit inter *Judices inferiores*, quibus non liceat: & *Camerales*, quibus permiffum fit. Quæritur autem ibi de sententia Feriato die lata, de qua & Dn. Falckner. *dict. loc. §. 62.* D. Seublinus *ibid. n. 4.* distinguit inter *conceptionem* & *publicationem*. *Hæc*, quia fit sine causæ cognitione, totum judicium non reddit nullum, præsertim quod disponat *Ordinatio Cameralis part. III. Tit. XXXIV. princ.* nullas alias attendi nullitates, quam quæ causæ principali præjudicant, non etiam illas, quæ tantum figuram, solennitatemque judiciorum respiciunt. Gail. *Lib. I. Observat. LXXV. n. 5.* & posse alias Judices, non obstantibus similibus nullitatibus, super meritis causæ cognoscere, tradidit in terminis sententiæ, die Feriato latæ, Vantius de *Nullit. Tit. ult. n. 129.* præsertim in Consistorio Principis: Ubi magis de æquitate, quam de rigore juris judicari solet, eum in finem, ut litibus finis imponatur. Gail. *Lib. I. Observat. XLII. n. 1. 2.* Et partes hic de eo nihil opponent nec conquerantur, nondum se satis auditos: conclusum enim in actis oportet esse, alias nec de concipienda sententia cogitare Judex potuisset; Nec ulla lex prohibere potest, quin diebus Feriatis in Curia Principis jus reddatur, ut de consuetudine Curiae Regis Gallorum fieri solet. Teste Jo. Bapt. *Asin. in prax. §. 3. cap. LXXI. vers. 73.* Novi operis nunciatio tamen, si pe-

fi periculum in mora sit, singulis diebus fieri permittitur. *Leg. I. §. 4.* ubi Accursius, Bartus, Duarenus, Zasius, *ff. de Nov. Operis Nunciatione*: vergit enim ad injuriæ per illicitam ædificationem illatæ propulsiõnem. Robert. *Lib. III. Sentent. cap. XVI.* Dissentit Bl. *per cap. sæpe extr. de Verb. Signif.* Hakelmann. *Illustr. 2q. Disp. IV. thes. 23.* Et ea, quæ voluntariæ sunt Jurisdictionis, v. g. manumissiones, emancipationes, & id genus, iisdem diebus peragi conceduntur. *Leg. II. princ. Cod. de Fer.* Utrum die Dominico liceat Testamenta facere, contrahere, instrumenta super contractibus conficere, inventarium conscribere, pacta & transactiones admittere. vid. Illico Umm. *Process. p. 315.* Dn. Tabor. *Disp. ad Wesenbec. Lib. VI. quæst. IV.* Jctorum porro operas Dominicales non improbari videmus, tum theoreticas; dum in Academia Tholosana etiam diebus Sabbathi post meridiem a Festo quadragesimæ usque ad Johannis, Institutionum Juris explicatio continuatur. Singulis per quadragesimam diebus ab hora decima antemeridiana, & quinta pomeridiana actiones leguntur. Volumen Authenticarum & tres libros Codicis, librumque Feudorum a vigilia D. Catharinæ singulis, etiam Festis diebus, exceptis tamen Dominicis, D. Mariæ & Apostolorum, usque ad hilaria, quæ *carnis privum* appellant, legunt. Quin & practicas, dum consuetudo servat, ut omnibus diebus non respuantur consilia per Advocatos, præsertim si sint miserabiles personæ, pauperes, pupilli, cæterique id genus homines, aut de longinquo veniant ad habendum consilium. conf. Dn. Georg. Christoph. Walther. *Jct. de Privileg. Dd. cap. XVI. §. 115. p. 214. seq.* & Joh. Thierri in sua *Disp. An sit licitum, diebus sacris dare operam literis legalibus*: quam diem videre haut licuit; Duo præclara tamen exempla apponere haut pigebit: Unum

Johan-

Johannis Boërii, celebris illius Juri in suprema Generalium Montis Pessulani Curia Advocati Regii; ad quem propter eminentem suam scientiam infiniti homines quotidie confluebant; Is enim diebus Feltis nunquam, nisi huiusmodi personis, consuluit. Petr. Rebuff. *Tract. de Privileg. Stud.* p. 16. Deinde Michaël van den Perre, in vita Matthæi Wessenbecii, Patru sui Magni, de Andrea Wessenbecio, Bruxellensis Curiae Advocato primario, refert, quod, quicquid ei ex consultationibus, quas Dominicis vel Feltis diebus confecerat, lucri cederet, id omne semper in pauperes erogare solitus fuerit, qui eum ad templum euntem, vel ex templo redeuntem, catervatim quotidie comitabantur. Medici etiam Dominicis diebus vocati, ægrotis præsto esse solent. Imo obstetrices juratæ in templis locum a valvis non adeo remotum occupare consueverunt, ut facilis ad eas pateat accessus, eoque promptius adesse parturientibus possint. Ipse Salvator noster Sabbathi diebus hydropin, *Luc. XIV. 4.* aridam manum, *Luc. VI. 10.* nec non infirmitatem mulieris, *Luc. III. 3.* sanando, ipso facto licitum hoc fecit operis genus, verbis autem, quoties id a malevolis, tanquam venerationi Sabbathi adversaretur, oppugnatum, fortissime defenderet. *An diebus Feltis promotio Doctoralis instituenda?* Affirmantem vide eund. Dn. Walther. *de Privileg. Dd. cap. VII. §. 35. quæst. XX. p. 95.* An Studio die, quem Dominicum vocamus, aut alio Sacris destinato feriis, literis seu studiis liceat incumbere, legere, disputare? Affirm. per *cap. I. & ibi. Dd. extr. de Fer.* vid. Dn. Limn. *de Jure publ. Tom. III. Lib. II. cap. VI. n. 50. seqq.* & exemplum Philuræa vicina suppeditat, ubi Baccalaureis Philosophiæ Oratoria atque Disputatoria instituere exercitia publica injunctum, quibus tempus a duodecima meridiana

diana diei Solis, ne forte ordinariæ lectiones alioquin turbarentur, est deputatum. In Salana nostra post Sacra pomeridiana Orationes habentur. Et ait Lucas ad *Leg. I. colum. 2. Cap. de Agric. & censit. Lib. XI. Ignavos Scholasticos libenter Festa observare*; hinc illud *Ignavis semper feriæ*. Idem illud:

*Qui vult Sanctorum celebrare singula Festa,
Non poterit clare cum Condice scire Digesta.*

Johann. Bapt. Caccialup. in *Tract. de Offic. Advocat. quæst. V. p. 18.* Ut denique ad statum Oeconomicum, aliaque opera manualia deveniamus, ante omnia præsupponimus opera *Charitatis & necessitatis*, tam *publicæ*; uti post innumera exempla apparet in refectione pontium, circa quos diebus Festis laborare homines possunt, dummodo faciant hoc ratione publicæ; utilitatis principaliter & non propter lucrum: de quo vid. Rebuff. *dict. loc. p. 6. seq. add. sæpe alleg. Ordin. Provinc. Elect. Sax. de Anno 1580. Tit. XVII. p. 94. vers. Es sollen aber ibi: da nicht nöthige dringende Ursachen und befehliche, von uns oder sonst verhanden seyn. & ibi: Er hätte denn in unsern, oder andern Fürsten und Herren Geschäfte nothwendig und enlig zu reisen*; quam *privatæ*, quo referimus ægrotorum, captivorum visitationem atque ministerium, in periculo constitutis assistere, ac, si possibile sit, liberare, quæ omnia licita, ac modo non præcepta, illa Salvatoris nostri de bove in puteum prolapso parabola, *Luc. XIV. 5. add. iterum dict. Ordin. Polit. dict. loc. vers. Die Bürgemeister. ibi. ausserhalb was Kranken und Wandersleuten geschehen mag. it. p. 95. ibi: es siele denn unvermeidliche Noth für. & vers. seq. ausserhalb fürfallender Noth.* Hinc & Scævola Pontifex consultus, *quod feriis agi liceret?* respondit: Id quod prætermissum noceret. Quapropter si bos in specus decidisset,

set, eumque Paterfamilias, adhibitis operis liberaffet, non est visus, Ferias polluisse: nec illi, qui trabem tecti fractam fulciendo ab imminente vindicavit mina. Et Varro pollui negat, si aliquid ad urgentem vitæ utilitatem respiciens actitasset: hinc Pontifex in *Can. pervenit. XII. de Consecrat. distinct. 3.* pro corporis necessitate etiam lavari sive balneo uti die Dominico permisit. Huc referimus, se suamque familiam cibare, potare, *Exod. XII. 16. omne opus non fiet in eis.* Veruntamen quod comedetur ab omni anima, illud tantummodo fiet vobis; *vestire, consequenter coquere, aliaque necessaria instruere, manus, ædes, patinas purgare.* Nam nec ab his operibus, maxime alioquin superstitiosi cessabant septena quotidie se baptizantes vice Pharisei: & ancilla tale quid peragens, modo sine Sacrorum neglectu fiat, in sua vocatione est, ac si simul devota sit, uno suspirio DEum placabit citius, quam gloriosius ille hypocrita in medio altari. Itaque tenentur famuli eo die ad serviendum suis Dominis, *arg. Leg. I. & Leg. Colonos. XV. & ibi Not. Dd. C. de Agric. & Censit. Lib. XI. Leg. servus. XIV. §. servus 14. Leg. Si peculium. XX. §. quædam. 5. ff. de Statulib.* Multo æquius poterunt die Solis custodiæ tantum gratia sine laboriosis expeditionibus domi relinqui, dum Domini sacris interfunt. Ita si quidem legimus *dict. Ordin. Provinc. Art. XVII. ibi: Da* aber die Noth erfordert, daß von wegen der Gartenden Landsknecht u. anderer verschlagenen Diebe Sie nicht alle auf eine Stunde zur Kirchen kommen, sondern eines im Hause am Son- oder Feiertag bleibē, weil sie sich des einbrechens der Diebe halben befahren müssen, &c. Quæ de Sabbathi observatione ac dispositione sanciat Serenissimus atque Celsissimus Dn. ERNESTUS, Dux SAX. Dn. noster Clementissimus, circa Opiliones, aliosve Pastores, molitores,

res, carbonarios, Reßbuben, Raßträger und Fuhrleute. vid. Fürstl. Sächs. revidirte und vermehrte Landes-Ordn. &c. *part. I. cap. I. Tit. V. p. 7.* Licet porro tam Veteris, quam Novi Testamenti pagina *Septimum diem* ad humanam quietem specialiter deputaverit, & tam eum, quam alios dies Majestati altissimæ deputatos, nec non Natalitia Sanctorum Martyrum Ecclesia decreverit observanda, & in his ab omni opere servili cessandum: unde & Noah Meurer in suo *Tract. vom Wasser-Recht*, ordinationem quandam recenset, daß der Sonntag und die hohen Fest gehalten, daran kein Weidmann fahren dürfen. *part. I. p. 18. n. II.* Pontifex tamen Romanus, cui scilicet ab omnium provi-fore Ecclesiæ regimen commissum, super his, quæ necessitas exegerit, Christi fidelibus tenetur commodum, providere: Non ut si quando eos servili operi, id est, actioni vel operi peccati publici, & victui & vestitui quærendo forte intendere contingerit, voluit, ut eis Apostolicæ sedis misericordia consueta subveniatur. Inde cum *Alexander III. Papa* ex multorum relationibus cognovisset, quod regio quædam Angliæ non multis frugibus abundaret, mare autem, in quo populus majorem consueverat habere sustentationem, sterilius solo effectum fuisset, B. Petri auctoritate, & Pauli, & sua, indulgebat Triburiensi, sive Episcopo sive Archiepiscopo, ut liceat paræcianis suis, diebus Dominicis & aliis Festis, præterquam majoribus anni solennitatibus, si *balencia* terræ se inclinaverint, eorum captioni, ingruente necessitate, intendere: ita tamen, ut post factum capturam Ecclesiis circumpositis & Christi pauperibus congruam fecerent portionem: in *cap. III. extr. de Fer.* atque hoc ipso sterilium istarum, ob mare imminens, terrarum incolis, idem quod messis aut vindemia dives mediterraneis, harengorum captura afferre solet:

solet: quemadmodum autem tempore messis indultum aliquid est agricolis, ut mox audiemus *cap. seq.* ita & horum exempla illis condonandum. Hi etenim pisces ex Arctoi maris latebris (in nullo etenim flumine, neque mari mediterraneo, sed solo septentrionali Oceano reperiuntur,) præcipitante jam vere, velut commutatis sedibus, tanta multitudine, ut oppositis retibus sisti nequeat eorum impetus, in æstiva contendunt palabundi. Et olim quidem circa Cimbricæ Chersonesi, Juriae & Falsterboæ oras, tanta eorum captura fuit, ut, teste Saxone Grammatico in *præfat. Histor. Dan.* impacta navigia vix remigii conamen eripuerit, nec præda artis instrumento, sed simplici manus officio capta. Unde & Isaac Pontanus *Discuss. Hist. Lib. I. cap. XIV.* Falsterboam præcipuum captionis locum appellat. Verum harengorum horum copia, occulto summi Directoris rerum humanarum aliter atque aliter dispensantis arbitrio ita est accisa, ut pauci nunc illic piscationibus operentur, condiunturque in aperto Oceano ad Britanniam. Dn. Jo. Marquard. *Tract. de Jure Merc. Lib. II. cap. III. n. 74. p. 203. & Lib. III. cap. I. n. 45. p. 366.* Denique peregrinari, sive iter aliquod breve animi causa facere licitum ac permissum, *Luc. XXIV. 13.* & lege humana definitum, ceu spatii quoque illius & itineris Sabbathini, his mille nempe cubitorum meminit *Lucas Act. I. 12.* quod expressisse videtur Juvenal. *Sat. VI.*

Observant ubi festa mero pede Sabbathi reges.

Verbo enim illa MERO PEDE inter Sabbathi innuunt, quod circiter 2000. passuum erat, minorum scilicet sive mediocrium, quos J. Drusius his mille interpretatur *Lib. II. Observat. 9.* cæterum de itinere Sabbathi, & de Sabbatho ignavo, vid. Panciroll. in *Nov. Rep. Lib. II. Tit. XXII. p. 699. seq.*

CAPUT V.

Ad

LEGEM III. COD. DE FER. ET NOV.

LEON. LIV.

SUMMARIA.

1. Verba Legis III. Cod. de Fer.	19. Vocis Mandare significa-
2. Præmissa de Legis Autore.	tionem.
3. Constantini M. res gestæ.	20. Uno momento totius anni spes
4. Partitio Legis.	iterit.
5. Ejusdem Summa.	21. His, quæ DEUS suppeditat,
6. Figuratio casus.	utendum.
7. Legis universalitas.	22. Causa hujus legis impulsiva.
8. Judex: Magistratus: Arbitr,	23. Differentia inter opera urba-
quid distant?	na & rustica.
9. Extensio Legis ad personas si-	24. Potestas circa Sacra cui
miles.	competit?
10. Quid plebs: quid urbana?	25. An Princeps in legem mora-
11. Etymologia & homonymia vo-	lem dispensare potest?
cis officii.	26. Leonis Imp. dissensus ad hanc
12. Dies Solis venerabilis.	Leg. III.
13. Præceptum Sabbati an affir-	27. Novellæ Leonis LIV. parti-
mativum?	tio & contenta.
14. In emporiis cur magis mer-	28. Rationes sive Objectiones
caturæ, quam agriculturæ	Leonis.
studeant?	29. Respondetur Leoni & defen-
15. Agrorum, vinearum, fru-	titur Constantinus.
ctuum cura habenda.	30. Leo Sophistam agit? ipse rem
16. Ubi nulla lex, ibi nulla trans-	culpæ, quam alii imputat.
gressio.	31. Leo cum larvis pugnat; falsa
17. Frequens aëris inconstantia.	deceptus hypothesis.
18. Omnia suo tempore.	

TAndem & alia opera manualia, præcipue vero rustica,
in Leg. III. Cod. de Fer. indulta fuerunt, cujus verba hæc

sunt: Omnes Judices, urbanæque plebes & cunctarum artium officia venerabili die Solis quiescant. Ruri tamen positi agrorum culturæ libere licenterque inserviant. Quoniam frequenter evenit, ut non aptius alio die frumenta sulcis, aut vineæ scrobibus mandentur. Ne occasione momenti pereat commoditas cælesti provisione concessa. Datum Non. Mart. Crisp. II. & Constantino II. Conf. 321. Ante autem quam eam ipsam aggrediamur, quædam præmittenda sunt,) tractabimus enim hanc legem secundum antiquam istud distichon:

Præmitto, Scindo, Summo, Casumque figuro:

Perlego, Do causas, Connoto, & Objicio.

& quidem de Authore Legis, cujus nomen non integrum expressum, sed ita positum reperitur: CONSTANT. id, quod & Constantinus & Constantinus legi potest. Et fuerunt Imperatores similibus hisce nominibus insigniti: Constans, Constantius, Constantinus; *Constantini Chlorig*, qui Anno Christi 291. sub nomine Cæsariis in Imperii consortium una cum Galerio Maximino a Diocletiano & Maximiano receptus, sive ex Fausta, Maximiniani filia, sive ex qua alia suscepti *Filiū*. Lex hæc, utpote Christiana, Constantii Chlorig vix esse potest, utut Christianos mitius, quam reliqui Collegæ sui habuerit: quia is eodem, quo Severus & Maximus a Galerio, Avunculo, Cæsares adsciti & creati sunt, A. C. 304. fati cessit. *Constantinus* autem filius, *Magnus* postea dictus, qui circiter A. C. 306. ad imperium pervenit, eique ultra triginta annos præuit, rectius ejusdem conditor habebitur. Is enim contra Maxentium, aliis etiam Magnentium dictum, Tyrannum dimicaturus, de DEO Patrono sollicitus, signo crucis cum inscriptione: IN HOC SIGNO VINCES, motus, fidem Christianam amplexus, multa in Christiano-

rum Favorem ac commodum sanxit, multa donaria templis eorum intulit, multis eorum Episcopos redditibus auxit, ac modo non totum Occidentem Sylvestro Papæ, qui, cum externam corporis lepram, & internam animæ labem sacro absterferit lavacro, successoribusque ipsius, *fides sit penes Baronium*, aliosque Doctores Pontificios, donavit: profana sacrificia interdixit: Oracula, Delphicum & Dodonæum sustulit: Deorum ferias, epulas & solennia publice fieri vetuit: gladiatorum cruenta spectacula & scorta mascula abrogavit: Concilium Nicænum cum totius Christiani orbis commodo A. C. 325. celebravit. Ut aliud statui non possit, quam hunc ipsum esse nostræ legis Autorem: tum propter temporis concordantiam, tum propter aliarum rerum gestarum harmoniam & materiæ consensum. Duobus autem *membris* sive partibus, quarum *prior* dispositionem sive constitutionem; *posterior* vero rationem continet, *nostra Leg. III.* absolvitur. Illa vicissim bimembris est: distinguit enim Imperator ac separat operas rusticas, sive quæ ad culturam agrorum spectant, ab omni opere urbano, strepituque forensi: ut illa quidem peragi permittantur sancto Solis die; hæc vero cessare oporteat. Et *tres* quidem eorum, qui in civitatibus versantur, *classes* ordinat: *Judices*, per quos Magistratus, omnesque nobilioris conditionis homines intelligit. *Plebes*, sub quibus fecem populi omnem complectitur: ac denique *artium officia*, quorum & Mercatores & Opifices referri possunt. Ut in summa hic evadat *legis sensus*: Quicumque aut in judiciis versantur, aut opificia, mercaturam, omneque, quod quovis tempore domi, aut certe in urbe secure peragi, nec ab hoste, aut inclementia cœli facile turbari potest, exercent, isti diem Sabbathi integram feriantur, ab

ab iisque cessanto operibus; cum periculum non sit in mora, & quod hac septimana differendum ad hodiernum usque Solis diem fuit, facilem etiam moram ad crastinum usque Lunæ diem patietur: sunt enim domi & in tabernis & res & omne objectum & instrumenta vestra occlusæ, nec vitium aliquod ulla tempestate capere possunt, cum præcipue nec hætenus aeris aliqua intemperies ab officii vestri executione vos impedire potuerit, utpote qui omnia in conclavibus ab injuria cæli immunibus peragere soletis. *Quicunque vero* circa culturam agrorum aliaque negotia ruri & sub dio perficienda occupati, permittantur, & die Solis aliqua tractare, ad quæ ipsis per tempestatis sævitiam præteritis septimanæ diebus accedere non fuit integrum, nec tamen moram aliquam temporis patiuntur, cum incertum sit, num lux crastina tam serena sit futura. Unde facilis erit *casus*, ad hanc legem spectantis, figuratio. Posito enim, Constantinum nostrum, mores Nehemiæ imitantem, urbis portas diebus Dominicis clausas tenuisse, sub prohibitione, nec quis operis faciendi, onerisve portandi gratia intromitteretur, advenisse autem, quorum alius currum mercibus onustum ad Nundinas; alter, qui messem advexerit, rogantes, ut aditus sibi daretur: merito dubitarum, an neuter, an uterque, an alteruter, & uter eorum admittendus? Elpidius, sive ipse mercium aut frugum Dominus, sive ab Imperatore portarum custodiæ præpositus, Imperatorum consulens, quid agendum sibi, adeo distinctam hanc accuratamque tulit responsionem: OMNES. Notamus *universalitatem* hujus præcepti. *Omne enim qui dicit, nihil excludit*; estque hæc natura legis moralis, quorsum & nostra hæc spectat. Licet enim non feratur, confirmatur tamen & explicatur tertium

Deca-

Decalogi præceptum: quod illi utique, qui supremam habent potestatem, competit: explicatio autem authentica eodem spectat, quo & legislatio ipsa: Nemo enim authentice interpretari alius; quam qui & legem ferre potest. **JUDICES.** Sub quibus omnis generis Magistratus intelligit; qui tamen olim a Judicibus, quos auctoritatis suæ tuendæ causa, & ne promiscue omnibus causis implicarentur, dare solebant: qui tamen, postquam per Constitutionem Impp. in *Leg. II. Cod. de Judic. pedan.* omnes Magistratus, qui olim regulariter Judices dare solebant, ipsimet judicare jussi, parum distare videntur. Hinc nec arbitri excipi poterunt, *Leg. VII. circa fin. Cod. de Fer.* cum illi Judicibus assimilentur; arbitria siquidem ad instar judiciorum sunt redacta. *Leg. I. ff. de Recept. illique aliquando Judices vocantur. Leg. V. §. pen. Cod. de Recept. arbit. Leg. pen. ff. de Judic.* Hinc eo quoque refero omnes, qui Judicibus atque litigantibus succenturiantur, Assessores, Advocatus, Procuratores, Tabelliones, Apparitores, Viatores, litium executores & similes, quorum omnium officia, aliquatenus ordinata sunt ad judicia, consequenter Dominico die prohibita. **URBANÆ**que ad differentiam paganorum, sive rusticæ plebis. Intelligit autem promiscuam infimi subsellii sive caveæ colluviem, quam ad nullam certum officium aut certam professionem classemque civium referre commode possumus, qui forte nobis **Träger, Capitler, Tagelöhner, Herr Omnis hinter der Mauer** vulgo. **PLEBES.** Plebs quid sit, ac quomodo a populo differat, vid. §. 4. *Instit. de Jur. Nat. Gent. & Civil.* **ET CUNCTARUM ARTIUM OFFICIA** Officium, ut Grammaticis notum, dicitur quasi efficium, ab efficiendo; quod unicuique personæ congruit, ac generatim loquendo,

do, cum ad omnes homines pertineat, est congruus actus uniuscujusque personæ, vel est id, in quod quisque incumbere debet, ut ipsum, sicut charitas postulaverit, quoad potuerit, effectum reddat. Hinc munus sive functionem, in quo quid efficiendum significat; ac, quia cum honore conjunctum, etiam honorem notat. Inde in Jure nostro *Tituli de Officio Assessorum; civilium Judicum, Comitum Orientis, &c.* adde *Leg. II. ff. de his quæ ut indign. Leg. IV. §. i. de Off. ProCons.* ac porro ipsas personas, officium gerentes, tam proprie dictas atque singulares, quam mysticas & collectivæ, integra scilicet corpora & collegia significat. Unde deponere apud officium, *Leg. VII. §. fin. ff. qui satisd. cog.* Ulterius etiam ministros & officiales Magistratuum ac Præsidum *Leg. VI. §. i. ff. de offic. Præsid.* & ita paulatim tractum est vocabulum, ut denique etiam locus, in quo officiales consistunt, officium appellatus fuerit, *Leg. VII. in fin. ff. qui satisd. cog.* Unde nobis hoc loco artium officia idem erunt, quod sodalitates, Collegia omnia generis opificum, *die Handwercke, Zünfte, Gesellschaften, Gelage, Compagnien*, vel si quo alio alibi cupiunt insigniri titulo. **VENERABILI.** Idem quod sancto, quem in eo veneramur ac colimus, dum in eo agimus & omittimus, quod Legislator observandum atque intermittendum constituit. **DIE SOLIS.** ἐν τῇ κυριακῇ, Dominico. *Leg. II. §. fin. §. i. Cod. de Fer.* huc referri possunt, quæ supra *cap. II. n. 26.* de die, ejusque speciebus ac quantitate diximus. **QUIESCANT.** Eo ferme omnia inclinant, quæcunque etiam eo die peragenda jussa sunt, ut quidem ac cessationem ab operibus externis manualibus importent: in ea enim quiete corporis animus divinis meditationibus commodius vocabitur: quanquam
Judæi

Judæi affirmativum præceptum absolute faciunt. vid. *sup. cap. II. n. 23. cap. III. n. 1. & 40.* **RURI TAMEN POSITI.** Imperator præsupponit id, quod in majoribus civitatibus contingit, ut eæ ut plurimum Nobilibus, mercatoribus, opificibusque sint repletæ, paucissimi vero agriculturæ vacent ac studeant: vel quod in locis sterilibus posita solent esse emporia. vid. Dn. Joh. Marquard. *Tract. de jure Merc. sing. Lib. I. cap. X. num. 85. seq. p. 88.* occasione destituantur; vel quod indecorum putent vitæ istud genus fordidius aut certe laboriosius, vel quod spaciosæ civitates continuam patrisfamilias, in meditullio habitantis, præsentiam, quam agricultura requirit, impediant, molestumque sit instrumenta rustica tanto spacio toties transportare non sine attritione ac detrimento. Cæterum in minoribus civitatibus non minus atque ruri agricultura exercetur, quia non ad locum certum alligata. Hinc in Jure nostro rustica prædia & urbana qualitate ac usu, non loco, distare dicuntur. *Leg. CLXVI. & Leg. CXCIIX. ff. de Verb. significat.* consequenter hi fruentur indultis paganorum. **AGRORUM CULTURÆ.** Imo & vinearum, quæ non minus accuratam, si quicquam aliud, sui inspectionem observationemque exigunt: in genere *Feldbau*, quod etiam ex subjecta decidendi ratione perspectum est; Quin non curam solum fundi, sed fructuum etiam, quorum spe atque intuitu omnis cultura suscipitur. **LIBERE**, id est, quocunque modo ac via velint, prout res exigit, ipsisque lubitum erit: **LICENTER**que **INSERVIAN**T, h. e. sine legis transgressione & absque metu pænæ. Nam ubi nulla lex, ibi nulla transgressio; temperata siquidem hoc loco est lex illa de Sabbatho, non autem mutata: & in eo etiam omnis ratio Juris Civilis consistit, quod scilicet non omnibus

Juris naturæ præceptis assistat. Primum itaque adverbium ad intrinsecam voluntatis: posterius ad extrinsecam potestatis libertatem respicit. **QUONIAM FREQUENTER EVENIT.** Ratio ergo est aëris inconstantia & frequens mutatio, ut iniquum fuerit visum, legi eos inferri; uno erat impossibile eos continere. Tacite enim huic diei aliquid subfurarentur sauciarentque conscientias, nisi quid remitteretur; ut hoc modo consulere eorum conscientis longe consultius fuerit. **UT NON APTIUS ALIO DIE.** Voluit Imperator commoditatem attendere; quod videlicet omnibus quidem diebus, & quomodocunque cælum fuerit constitutum, operæ rusticæ perfici aliquatenus possint, sed non sine aliquo incommodo, tum colentium, tum ipsius ruris & fructuum. Observationes œconomicae testantur, quod ruriculæ suo cuilibet operi statuta tempora certasque constellationes assignarint, de quibus Calendario graphi plena manu; præprimis autem commendatissima Coleri Oeconomologia consuli potest, **FRUMENTA SULCIS** &c. h. e. in sulcos projiciantur sive seminentur, quod in vernacula **dic Saatzeit**, sive tempus sationis vocatum, accurate observandum, apparet ex regulis familiaribus: **Winter-Saat einstäuben: Sommer-Saat einfleiben**, h. e. nocet humiditas semini autumnali, ob hiemis insequentis frigiditatem: Prodest sementi vernali pluvia, ob siccitatem instantis æstatis. Unde natum proverbium: **Es ist stille, es wäre gut Haber säen**: avena siquidem ob levitatem vel levissimo aëris motu disturbatur, adeoque facile in vicini fundum transportatur. **AUT VINEÆ SCROBIBUS MANDENTUR.** Durissimum ac præcipuum ex omnibus, quos vineæ requirunt, laborem, hoc verbo, **das hacken**, indigitat, adeoque reliquos includit, de quibus

quibus minus dubium esse poterat. *Mandandi vocabulum* a manu ac dando deducunt, ut idem sit ac tradere comittere: quadam autem elegantia de rebus etiam inanimatis dicitur, ut: literis mandare, pro scribere. Fugæ mandare, h. e. evadere, elabi: terræ mandare, sepehere, hoc loco sulcis mandare, i. e. seminare; corpora enim nostra in futuræ resurrectionis atque germinationis spem seminantur quasi, huc cœmeteria, *Gottes-Acker* vocantur **NE OCCASIONE MOMENTI**. Hoc vult Imperator: integer annus est, quem colonos anxie expectare oportet, antequam sui laboris aliquem fructum videre queant: at vero subitanei sunt casus, & momentanea infortunia, quibus totius temporis spes tollitur ac intervertitur, cui tamen casui tantillo spacio subtrahi possunt, in horrea convehendo: quod momentum, si die quodam Solis incidat, cum tamen integra antecedenti septimana non apparuerit, durum erit præcipere colono, tam commoda uti occasione prohibendo, adde de Momento Cujacium *cap. I. de præscript.* **PEREAT COMMODITAS**, sive commodum tempus transeat, quo subduci frumenta casui potuissent, hocque ipso ipsæmet segetes una pereant. **COELESTI PROVISIONE CONCESSA**: quasi dicat; quidni utamur eo, quod Deus ipse suppeditat? atqui sine dubio sudum cœlum non a Sagis, quæ imbres procurare malunt & procellas; sed a DEO est, E. non negligendum. *Ratio quæ Imperatorem ad Constitutionem hanc promulgandam impulit*, in genere esse potest, quod, cum ex tot persecutionibus res Christianorum aliquanto confusiores fuerint, certe aliquam *ἐπανορθωσιν* desideraverint. Deinde certum est, quod, quæcunque opera charitatis & necessitatis sunt, ea sub legis Sabbathinæ districtu non continentur: at-

qui fructus, messemque colligere tale quid est. Sine quocunque enim nec vitam ducere, nec consequenter cultum divinum; ad quem tamen conditi sumus, peragere possumus, illud de necessitate erit: quis enim, postquam fame periit ac in sepulchro constitutus, DEum celebrabit? *Psal. VI. 6.* Et, per quodcunque proximo egeno succurrere possumus, ad quod ex præcepto divino adstricti sumus, illud charitatis opus erit: ast, qui manu sua laborat jam recensitis casibus, is acquirit, quod det pauperibus, panem videlicet. E. Quare autem aliter in urbanis, quam rusticis negotiis statuerit, differentiae ratio ex paulo superius dictis colligi potest. *Duplex* in Textu nostro assignatur. *Prior* fundum respicit præparandum, fructusque adeo futuros producendos, quod commodo tempore instituendum. *Altera* vero fructus præsentis colligendos, ipsamque messem. Ex hac autem Imperatoris dispositione notamus primo, quod tunc temporis potestas circa Sacra Magistratui politico adhuc illibata competierit, eamque demum post sedem Imperii ab hoc ipso Imperatore nostro Constantinopolin, quæ ante ipsa Byzante quodam; post vero Antonia ab Antonio, Severi Imperatoris Filio, dicebatur, translatum, Pontificum avaritia astute ambierit & invaserit, quam deinde Imperii Principes denuo sibi asseruerunt ac postliminio quasi reduxerunt, ita ut potestas Pontificis apud Nostrates suspensa sit, ipsique Principes duplicem personam, officiumque geminum, & Episcopi & Principis, gerant: quo etiam intendit Celsissimus Heros, Dn. ERNESTUS, Saxoniae Dux, in novissima Serenitatis Suæ *Ordin. Provinc. quando part. I. cap. II. Tit. I. p. 18.* inter alia infit: *So oft solches unser mit obliegenden hohes Bischöfliches Ambt, & seqq.* Alterum autem magis notabile observamus

vamus in eo, quod Imperator potestatem sibi arrogare videtur dispensandi circa legem Moralem, dum agricolas ab universalitate tertii præcepti eximere conatur. Unde quæritur 1.) *Quænam Magistratus politici circa legem Moralem sit potestas?* Equidem Pontificem contra jus divinum dispensare posse, docet Prosper. Fatinac. *Tract. de Inquisit. quæst. VI. n. 23. & ibi alleg.* ita ut pro regula tradatur: *Et, qui a Pontifice Maximo legibus solutus est divinis, apud DEum immortalem satis cautum esse.* *Can. non est. extr. de vot.* Bodin. *Lib. I. de Repub. cap. II. X. p. 98. in edit. Paris. 1586.* vid. Paurmeist. *Lib. II. de Jurisdict. cap. III. n. 2.* Verum nemo sanus sibi persuadeat, legem DEi & naturæ positivam se flectere, figere atque refigere posse; Quod nec Constantino nostro febricitanti per somnium incidit, ut qui casus ab ipso Legislatore exceptos explicat saltem atque declarat. In specie vero 2.) quæritur; *Quam bene Constantinus hoc negotium suscepit? num ratione sat firma?* Equidem Leoni, Imperatori Græco, hujus nominis VI. in *suarum Novellarum quinquagesima quarta*, hujus diei dehonestatio potius videtur, quam dispensatio, cujus causa nulla ratione nitatur; quæ nullius momenti sit, reque vera futilis, ut nesciam, Legislatorem ibi egerit potius, an disputatorem. Constat autem toto hæc *Novella LIV. proæmio & tractatu.* Illud continet commendationem, tum studii ferendarum legum, dum ipsarum legum antiquarum; sed fortassis in speciem saltem, postquam enim laudavit, culpavit. In hoc vero posuit antithesin cum sua confutatione, & thesin cum confirmatione. *Reperisse se, ait, legi, quæ Dominicæ resurrectionis diem cessatione ab operibus omnes venerari mandat, legem aliam contradicere, cujus etiam verba, suppresso tamen Authore recitat:* est autem

autem ipsa hæc *n. Leg. III. Cod. de Fer.* quæ non omnes simul operari prohibendo, nonnullosque uti operentur, indulgendum esse censeat: cui nequaquam patrocinari fructuum conservatio possit, quam non agriculturæ diligentia, sed Solis virtus, quando frugum largitori visum sit, fructuum abundantiam suppeditet. Statuit igitur, ut omnes in die Sacro a labore vacent, neque agricolæ, neque quiquam alii in illo illicitum opus aggrediantur. *Rationes*, quæ ipsum ad contrariam hanc Constitutionem promulgandam, illamque Constantini abolendam impulerunt, sunt hæc: 1.) Quoniam istiusmodi lex in lucem prodiit, quæ cultum DEI vilipendat, diversumque præscribat decretum ab illis, qui a Spiritu Sancto victoriam contra omnes adversarios obtinuerunt: Leo autem illud statuat, quod Spiritui Sancto & Apostolis, ab ipso institutis, placuerit. 2.) Quia Judæi, qui umbram quandam atque figuram tantum observabant, tantopere tamen Sabbathi diem venerari sint, ut ab omni prorsus opere abstinuerint: quomodo ergo Christiani, qui gratiæ lucem, ipsamque veritatem colunt, eum diem, qui a Domino honore ditatus est, eosque ab exitii dedecore liberavit, non venerari par foret? 3.) Cum unicus tantum e septem diebus in Domini honorem consecratus sit, religionis prorsus dissolutæ foret, si aliorum ad opera usu neque contenti esse, neque illum Domino eximium & inviolatum conservare, sed ipsum etiam vulgarem facere, nostrisque operibus applicandum putare vellemus. Hæc omnia si tantum veritatis in recessu haberent, quantum speciei præ se ferunt, ingentis pietatis Imperatorem arguerent: sed revera studio intempestivæ reprehensionis, ac quodam calore sunt orta, adeoque usus una cum abusu exterminatus. Una fidelia omnem

mnem de albare parietem, unaque charitatis & necessitatis limitatione totum dissidium sopire possumus. Notum enim ex superioribus, quod Constantinus Imper. opera rustica non absolute; sed distincte ac limitate legis nexibus exemerit, uti ex subjectis ejus rationibus apparet, adeoque omni redargutione sit indignus. Deinde non tam de fructuum productione, quam collectione agit, quæ utique & manuum industriam & Solis clementiam requirit. Si enim segetes a solo separatæ pluvia made-
fiant, aristæ cum stramine in fimum redigentur, grana vero germinare incipient. Plane itaque sophistice Constantino imputatur, quasi soli manuum industriæ fructuum productionem ac multitudinem attribuerit; de quo non cogitasse eum ex textu apparet: hoc ipso redarguendus Leo, culpæ, quam alii imputat, ipsemet reus, soli Solis operationi omnia attribuens: cur enim sementim facimus? Insuper nec fructuum multiplicatio, sed conservatio ac protectio intenditur a Constantino, quum unico pluviae, die Solis imminentis, momento totius anni spes, nisi eidem subtrahatur frumentum, perire possit: Tale quid ergo faciens, nec avaritiæ, nec violati Sabbathi labem incurret. Denique per opus illicitum atque absolute tale intelligitur, & nemini contradicit, sed cum lemuribus, modo Andabatarum pugnat Leo: aut in specie tale, quod non licet die sacro peragere, & ne sic novum aut alienum quid a Constantino statuit, qui nec ipse legis tertiæ repagula dissolvere, aut promiscuam laborum licentiam promulgare intendit, sed multorum teneris conscientiis medelam adhibere voluit; ut plane falsa deceptus Leo fuerit hypothesi, sine necessitate zelotypus, instar Judaici istius Scholar-
chæ *Luc. XIII. 14.* ut mirum non sit, una cum reliquis

hanc etiam Leonis Constitutionem neque in Scholis; neque in foro pro authentica receptam esse; sed pro illustratione tantum historica inservire.

CAPUT VI.

De

REMEDIIIS ET POENIS.

SUMMARIA.

1. *Obligatio legis disjunctiva.*
2. *Magistratus Decalogi custos.*
3. *Magistratus secularis etiam inferior competens.*
4. *Cautela Magistratum circa pœnas instigendas.*
5. *Festa prænunciari debent.*
6. *Portæ civitatum sacris diebus claudantur.*
7. *Actuum hoc die gestorum annullatio.*
8. *Increpatio sive objurgatio transgressorum.*
9. *Pœna pecuniaria.*
10. *Incarceratione mulctandi violatores.*
11. *Expiatio, Romanorum & Judeorum moribus usitata.*
12. *Privatio bonorum & bonorum.*
13. *Lapidatio Jure divino statuta.*
14. *Hujus pœnæ justitia.*
15. *Leges sub initium severe vindicandæ.*
16. *Lex uti scripta, ita observanda.*
17. *Pœnæ quomodo evitendæ.*
18. *Venatio a Principibus prohibita Subditis.*
19. *Crescentibus delictis, augenda pœnæ.*
20. *Quenam in pœnis proportionari debent.*
21. *Suspendium a quo introdu-
ctum: an justum?*
22. *Pœnæ hoc casu sunt arbitrariæ.*
23. *Modus procedendi inquisito-
rius.*
24. *Premia delatorum.*

Postrema, sed potissima vis Legis in obligatione disjunctiva, ad obedientiam aut pœnam, consistit. Frustra siquidem omnis esset sive præceptio sive prohibitio, nisi contra violatores vi punitiva, tanquam gladio & clypeo aliquo communita lex esset. Agendum itaque ex
methodi

methodi lege de iudicio & pœnis huc spectantibus. Iudicem admittimus Magistratum ordinarium, tanquam utriusque tabulae Decalogi custodem. Carolus M. gladio suo hasce literas incisas habuit: D. P. C. A. D. C. h. e. *de eem præceptorum custos, a DEo constitutus*. D. Fink. *Cent. III. Can. Theolog. LXIX. p. 108.* quapropter capulae gladii sigillum insculptum, ac loco proverbii habuit: **Was der Schnopf siegelt, soll die Spitze vertheidigen** Zinkgræv. *Apo. phteg. germ. part. I. p. 10.* Et quamvis præceptum hoc sit morale, adeoque nonnisi a supremo, cui jus quoque factorum competit, quod institutionem dependeat; quoad tuitionem autem atque vindicationem, cum Clericis, qua talibus, audientia tantum quædam, quæ sola sufficere non videtur; non vero executio ulterior & corporalis animadversio tributa sit, omnino seculare brachium adhibendum censemus. Quia tamen promiscuis in transgressores sævire pœnis non est artis opus, ideo prudentes Legislatores omni studio præcavent, delinquendi etiam occasionem subditis præscindere, ut tam violento postmodum remedio non sit opus. Quapropter non solum *Jure Canonico, Can. I. distinct. 3. de Consecrat.* ut Festa prænuncientur, cautum; sed & innumeris Principum nostrorum Constitutionibus idem inculcatur, hisce præterpropter formalibus: **Eurer Christl. Liebheit zu vermelden, daß auf nechstkünfftigē Donnerstag, geliebts Gott, gefället das Fest der Himmelfahrt Christi, welches den ganzen Tag hochfeyerlich begangen werden soll, wornach Sie sich zu achten.** In specie apud nos heic loci observatur, ut si dies decimus nonus Augusti, quo Germaniæ de restaurata pace gratulantur, in diem Martis, quo Nundinæ hebdomadales haberi alias solent, incidat, illæ retro ad diem Lunæ trahantur, dieque Solis præcedente

dente, hoc populo publice prænunciatur. Quod si clementia, ad licentiam vergant, alia id præcaveri poterit via, scilicet ut portæ civitatum Dominicis diebus clausæ servantur, atque ad operas peragendas nemo intro-mittatur, aut exire permittatur: Sæpe laudata *Constit. Provinc. S. es sollen. p. 95. Daß an Sonn- und geordneten Feste-Tagen die Thor beschloßen gehalten, und niemand weder ein noch ausgelassen werde.* Id quod etiam dudum ante Nehemias reapse in Tyrios mercatores, aliosque exercuit, uti apud ipsum *cap. XIII. 19.* legere est. Quod si tamen ne sic quidem in officio contineri se patiantur, dum demum ad distincta pœnarum genera confugere, ac juxta varios gradus, modo verbali correctione, siue increpatione, actuum gestorum annullatione, modo pecuniaria, modo carceris pœna animadvertere satagunt. In *cap. fin. f. extr. de Fer.* dicitur, quod nec processus habitus teneat, nec sententia, quam contingit diebus hujusmodi promulgari, qua de re tamen vide quæ supra *cap. IV. n. 16.* scripsimus. Idem modo laudatus Nehemias, *cit. cap. XIII.* tam subditos suos, *vers. 17.* quam extraneos, *vers. 21.* objurgavit, & hos quidem sub comminatione manus in-jectionis. Collectanea reperimus in *Recess. Imp. Spirensis* de Anno 1570. quem *Reuterbestallung* appellant, *Artic. XLV.* ubi Maximilianus II. Imp. sanxit, ut equites una cum militibus atque ministris suis omnibus diebus Solis, ac quotiescunque tuba publice ad Sacra vocentur, attente audire & venire debeant: quod si quis interea in tabernis aut locis suspectis deprehenditur, si quidem Baro aut Eques sit, ein Herr oder Juncker, so soll ihn sein Rittmeister oder Oberster darumb erfordern, und mit ernstlichen Worten straffen. Hinc porro adscenditur ad pœnas pecuniarios; & quidem vigore toties alleg. *Constit. Provinc. Sax. p. 94* jubentur

tur illi, qui sine excusatione Sacra neglexerint, Ecclesiastico ærario Imperialis quadrantem inferre: quod si & opera quædam manualia peregerint, **Hand-Arbeit**, singulis vicibus sex grossorum pœna eadem luere: **Ros-Arbeit** vero dimidii Imperialis solutione expiare coguntur. *ibid. p. 95. vers. es sollen auch.* Quod si nec tum aliquid proficiatur, ad carceris pœnam progredi Magistratus poterit, vel alias. Ita in *dict. Recess. Imp.* contra milites gregarios vinculorum sive compedum pœna statuta: **ist's ein Knecht, mit dem Eisen im Gefängniß, &c. ist's aber ein Herr oder Juncker** : : : da aber keine Beßerung bey Ihm erfolgt, so soll Er von dem Feld-Marschall beklagt, lebt auch mit dem Reuter-Recht, de quo *ibid.* paulo inferius, sub *Artic. Cl. peculiaris titulus von Bestellung des Feld- und Reuter-Rechtens*, bedrohet werden. Apud Romanos Regem Sacrorum & Flamines videre non licebat Feriis opus fieri, atque ideo per Præconem denunciabant, ne quid tale ageretur, & præcepti negligens mulctabatur. Præter mulctam etiam affirmabant, eum, qui talibus diebus IMPRUDENS egisset, porco piaculum dare debere. PRUDENTEM expiare non posse, scævola Pontifex asseverabat. Amissionem insuper militiæ, proscriptionemque patrimonii sustinere cogeatur ex Impp. Leonis & Anthemii constitutione in *Leg. fin. Cod. de Fer.* Si quis unquam hoc die Festo spectaculis interesse, vid. supra *cap. III. n. 36.* vel cujuscunque judicis apparitor prætextu negotii publici seu privati dictam constitutionem crediderit temerandam. Jure divino tam sanctum fuit & ab omni violatione munitum hoc præceptum, ut unum vel alterum lignum eo die qui collegerat, illo ipso etiam lapidibus obrui jussus fuerit: *Num. XV. 35.* Quæ quidem pœna supra modum aspera cuiquam videri possit,

quod nulla inter vitam hominis, cuius gratia rerum natura omnes res produxit, §. 37. *Instit. de Rer. Divis.* atque tantillum lignum intercedat proportio. Justa tamen nihilominus habenda, ac sine dubio innatam quandam, licet nos latentem, habet æquitatem. Nam 1.) sub initium cujusvis Legis severe in delinquentes animadverti multum interest: scilicet hoc ipso Legislator de seria sua subditos intentione factos certiores ab omni ulteriori absterrebit machinatione: Sin frigide versetur, alacriores ad peccandum invitabit, fac *cau. Justum est IX. caus. XXIII. quæst. III.* 2.) Facit *arg. Leg. XII. §. 1. ff. qui & a quib. manum*: ubi, cum prohibita & annullata esset omnis manumissio servorum, facta a muliere, de adulterio suspecta, ea decidendi subjicitur ratio: quamvis hoc durum tamen ita scriptum est. 3.) In arbitrio Legislatoris est, præceptionibus vel prohibitionibus suis, quam velit, pœnam adjicere: Et cui justo durior ea videtur, eam nullo poterit evitare negotio, jussa exequendo, prohibita evitando: quale consilium alibi Clericis, Laicorum statutis ligari nulentibus, suppeditat Sonsbec. apud Schnobel. *Disp. Feud. I. ib. 10.* ut nimirum a Laicorum negotiis atque feudis abstineant. 4.) Nam & morsus sive gustatio unius pomi in se res exigui fuit momenti, duplici tamen morte & ipsi comestores & omnes eorum posterit eandem luunt. Et 5.) capturam ferarum olim naturali jure liberam Principes, non tam præscriptione, quam vigore territorialis superioritatis: quæ quasi analogæ quædam Majestatis species, subditis suis sub pœna capitali prohibuerunt, ac certa ratione etiam jussu potuerunt. Populi enim, postquam semel omnia jura sua in Principum suorum manus resignarunt, non debent eadem vicissim sive clam, sive vi invadere. vid. B. Dn. Ugech. ibi.

que

que alleg. Dd. *Exerc. V. quæst. V. p. 261. 6.*) Tanta in delicta statuenda est pœna, quanta videtur sufficere ad absterrendum homines ab hoc delicto. Unde, cum ex nimia frequentia alicujus delicti colligatur, homines ad id esse procliviores, & statutam pœnam esse leviolem, recte gravior statuitur. Magnif. Dn. Struv. *Syntagm. Civil. Disp. I. rb. 33.* Et quamvis nulla inter rem aptam, pomum comestum, paucula ligna; & vitam homines utramque proportio apparet, est tamen utique aliqua inter ea & prohibentis abominationem. Quilibet enim Legislatoz, quo magis a re prohibita abhorret, aut rem præceptam fieri desiderat, eo commodioribus atque arctioribus remediis viriculisve compellere aut abstertere subditos potest. Et quæ inter quinque aureos five decem taleros excedentem summam furto subtractam, suspendiique pœnam Jure Saxonico *Lib. II. Rand. R. Artic. XIII. pr. verb. Den Dieb soll man hengen* introductam, constitutione Friderici I. Imp. *de Pac. tenend. II. F. 27. §. fin.* approbatam, atque in Nemese Carolina five P. S. D. *Art. CLIX. CLX. CLXII. repetitam, & part. IV. Constit. Elect. XXII.* declaratam; est proportio? & tamen a Doctoribus Theologis nostratibus & Jctis justissima perhibetur; frustra quibusdam, præcipue Theologis Calvinianis, asperitatem ejus impugnantibus; imo nondum hætenus purgari purgatorio potuisse, nugantibus. videl. Parid. *de Puteo in Tract. de Syndic. verb. crudelitatis officii. cap. I. n. 5. fol. 224.* Nevizan. in *Sylv. mpt. Lib. I. n. 69.* & aliis, quibus tamen apposite obviatur a Jacobo Menoch *de Arbit. Jud. Qq. Lib. I cent. III. Cas. CCXCV. num. 13. inf.* vid. B. Ungeb. *Exerc. XIII. quæst. III. p. 600.* Sutholt. *Diff. XVI. Apb. 36.* Increpanda enim magis malitia & contumacia hominum venit, qui ob vile ejusmodi incitamentum, Legis auctoritatem

tatem vilipendere non erubescunt. Unde videmus, pœnas incertas, ac quasi arbitrarias esse, extendique atque remitti pro circumstantiis, delicti scilicet personarumque diversitate. add. dict. *Recess. Imp. 1570. Art. LXXV.* ibi: oder nach Gelegenheit seiner Verwirrung. Modum procedendi quod spectat, inquisitorius est, Magistratusque ex officio disponit, actore non expectato. Ita *Nebemias* ministros suos ipse portis præficiebat *cap. XIII. 20.* In alleg. *Ordin. provis. 1580. p. 94.* constituitur, ut certi inspectores ordinentur, qui in violatores Sabbathi & Sacrorum inquirant, pœnasque ab iis exigant. In laudato *cap. I. n. 14. sup. Ordinatione* circa Sabbatha D. WILHELMI habetur, ut quotiescunque lictores aliquem deprehendet, binos hic eis teneatur solvere grossos. Quapropter in hac nostra civitate aliquando & ipse excubiarum, sive vigilum præfectus, sacris matutinis durantibus, popinas aliaque loca suspecta cum apparitoribus perscrutatur, deprehensosque vel ipsemet mulctare, vel Senatui puniendos deferre solet.

T A N T V M.

Beier, Adrian,

Otium sabbaticum, sive de feriatione et profanatione sabbathi, vom
Heiligung und Entheiligung des Sabbaths, diatribe iuridica ad leg. III. De
fer. novellam Liv. Leonis: ordinationes provinc. Sax. potissimum

Vitemberga 1756

4 Diss. 2396#Beibd.6

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10835787-2

VD18 14832100-001